

SZAKDOLGOZAT

Bocskai Boglár

2024

MAGYAR AGRÁR ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

KAPOSVÁRI CAMPUS

LÓTENYÉSZTŐ, LOVASSPORT SZERVEZŐ

AGRÁRMÉRNÖKI SZAK

AZ ÉLETKOR HATÁSA A LOVAK

BIZALMASSÁGÁRA

Belső konzulens: Dr. Molnár Marcell
egyetemi docens

Belső konzulens

intézete/tanszéke: MATE, Állattenyésztési
Tudományok Intézet,
Állatnemesítési Tanszék

Készítette: Bocskai Boglár
GIXY65

Kaposvár

2024

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés	1
2.	Célkitűzések.....	2
3.	Szakirodalmi áttekintés.....	3
3.1	A ló evolúciója, és annak viselkedésre gyakorolt hatásai.....	3
3.2	A ló háziasítása, szerepe az ember történelmében.....	7
3.3	A ló viselkedése	9
3.4	Félelem és bizalmatlanság jelei a lovaknál.....	11
3.5	Ló-ember kapcsolat.....	12
3.6	A lovak személyisége	13
3.7	A lóval való kapcsolat fejlesztése	15
3.8	A bizalmatlanság és a lovaglás kölcsönhatása.....	18
4.	Alkalmazott módszerek	20
4.1	A vizsgálat alanyai.....	20
4.2	A vizsgálat körülményei	22
4.3	A vizsgálat menete.....	22
5.	Eredmények és értékelésük.....	26
6.	Eredmények összegzése.....	32
7.	Következtetések és javaslatok.....	33
8.	Összefoglalás	34
9.	Irodalomjegyzék	35
10.	Ábrák jegyzéke	37
11.	Képek jegyzéke.....	38
12.	Táblázatok jegyzéke.....	38

1. Bevezetés

A ló és az ember kapcsolata a kezdetekben vadászként és prédaállatként nyilvánult meg. A több ezer év elteltével már teljesen másként vesz részt a ló az ember életében. A zsákmányból azóta közkedvelt társ- és hobbiállat lett. Az embereknek célja a lóval kialakított bizalmas kapcsolat, mely lehetővé teszi a két fél közötti együttműködést. Minden lovas tevékenység a ló emberbe vetett bizalmán alapszik. Az ember és állat közötti jó kapcsolat növeli a teljesítményt a lovak által végzett munkában, legyen az sport, terápiás foglalkozás vagy nehéz fizikai munka. A legjobb teljesítmény elérésére szelektáljuk a lovainkat, így megannyi szempontot figyelembe veszünk állatunk kiválasztásánál. Mivel a bizalmasság és az ezzel szoros kapcsolatban álló együttműködő készség központi szerepet játszik a lóválasztásnál, az ezeket befolyásoló tényezők ismerete is fontos lehet számunkra. Új állat vásárlásánál sokszor nem egyszerű a lóval bizalmas kapcsolatot kialakítani, így a bizalmasság szempontjából is fontos lehet számunkra az életkor. Amennyiben van összefüggés a két tényező között, még fontosabb szerepet kaphat a ló kora a válogatási szempontoknál. Leginkább talán a hobbilovasoknak lenne nagy előrelépés, ha tudatában lennének vizsgálatom eredményével, mivel számukra az egyik legfontosabb szempont lovuk megválasztásánál, hogy az állat mennyire bizalmas az emberrel, mennyire hajlamos a kötődésre és az ember iránti érdeklődésre. Míg a többi felhasználási célnál nagy hangsúlyt kap a ló ereje, ügyessége, gyorsasága, kitartósága, a hobbi célú lovaknál nem kapnak olyan nagy szerepet ezek a tulajdonságok, mert nem kell kimagasló teljesítményeket nyújtaniuk. Viszont annál fontosabb a lovassal kialakított kapcsolat, mely élvezetesebbé teszi a lovaglást és a lovak körüli tevékenységeket. A lovakkal kialakított bizalmas kapcsolat motiválhatja az embert a lovakkal folytatott tevékenységekre, mert az állatokkal kialakított kötődés javítja az ember pszichés állapotát. Ám nem szabad elfelejteni, hogy ez a pozitív kapcsolat nem csak az emberre van jó hatással, hanem a ló életminőségét is javítja, ha jó a mentális állapota a lovasával töltött idő alatt. Lehetőségünk van ugyan a lóval való kapcsolat minőségének fejlesztésére, de sokkal egyszerűbb kötődést kialakítani egy olyan lóval, amely eleve bizalmasan viszonyul az emberhez. Így célszerű olyan lovat választanunk magunk mellé, melynek hajlama van a bizalmas kapcsolat kialakítására. Ehhez a választáshoz azonban segítségünkre lehet, ha olyan konkrét számadatokhoz tudjuk kötni ezt a viselkedést, mint az életkor, így szakdolgozati kutatásom során a lovak életkorának, bizalmasságukra és együttműködési hajlandóságára gyakorolt hatását vizsgáltam.

2. Célkitűzések

Vizsgálatom célja, hogy kiderítsem, hogy a ló és ember közti bizalomra és együttműködésre ható számos tényező között szerepel-e a ló életkora. Ezen belül szerettem volna választ találni arra, hogy a fiatal lovak bizalmasabbak, nyitottabbak-e az új tárgyakra és helyzetekre. Illetve vizsgáltam, hogy a felnőtt és idősebb lovaknál a lehetséges rossz tapasztalatok mennyire csökkentik a bizalmasságukat az ember felé. Emellett céлом volt az is, hogy kiderítsem, hogy a lovakat melyik életkorban a legkönnyebb megközelíteni, felszerelni, vagy leválasztani a ménestől.

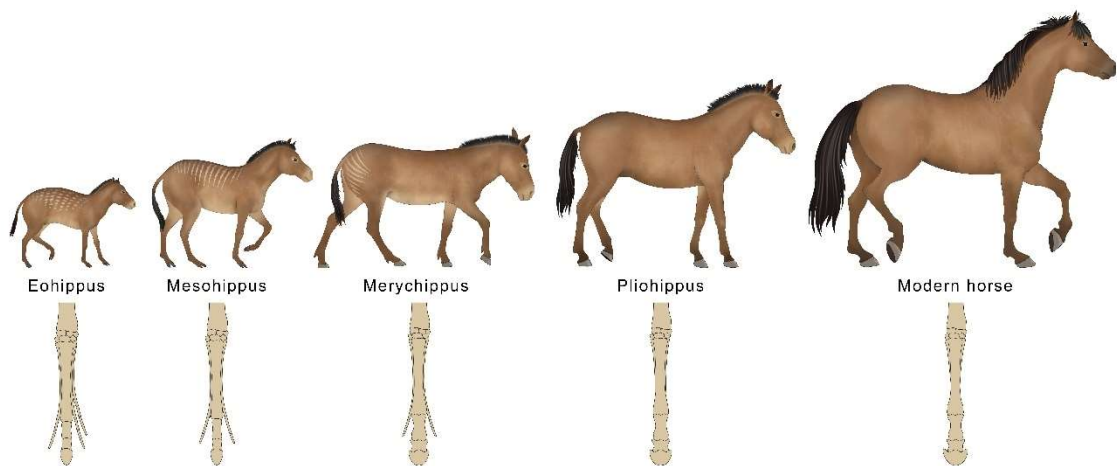
3. Szakirodalmi áttekintés

3.1 A ló evolúciója, és annak viselkedésre gyakorolt hatásai

A lovak viselkedésének megértéséhez szüksége van az embernek bizonyos mennyiségű háttérismeretre a lovak evolúciójáról. Annak ellenére, hogy nagyjából 6000 évvel ezelőtt kezdődött meg a ló házasítása, nagyon keveset változott a faj viselkedése (Goodwin, 2007). Az evolúció során kialakult viselkedésformák ma is hatással vannak a lovak viselkedésére.

A ló fejlődése több, mint 60 millió évre vezethető vissza, körülbelül 30-36 cm-es nagyságú Eohippustól indul, mely az eocén korban jelent meg. Az Eohippus mocsaras, laza talajú erdőkben élt. Fogazata alapján arra következtethetünk, hogy növényevő életmódot folytatott. Alacsony testmagassága miatt az aljnövényzetből, illetve alacsonyabb cserjékről táplálkozhatott. Elülső lábain négy-négy ujjal rendelkezett, míg a hátsó lábain csak lábanként három ujj volt. Lába puha ujjpárnákban végződött, melyek végén pataszerű szaruképződmények, körmök foglaltak helyet. Az elülső lábának negyedik lábujjának nyomát a ma élő lovak is magukon hordozzák, ebből az ujjból alakult ki a lovak szarugesztenyéje. Az Eohippus testét szőr borította, melynek színéről nincs biztos következtetésünk, de az állat életmódja alapján a tudósok barna színre következtetnek, mely leginkább a szarvas színéhez hasonlított. (Konyhás, 2008) Szőrzetének színe feltehetően nem volt egyenletes, hanem pettyekkel vagy csíkokkal volt tarkítva. Az Eohippus az amerikai kontinensen fejlődött ki, innen a kontinenseket összekötő szárazföldi hidakon terjeszkedett az európai, illetve ázsiai kontinensekre. Kihalása körülbelül 35-40 millió évvel ezelőtre tehető. (Lion és Wattson, 2001)

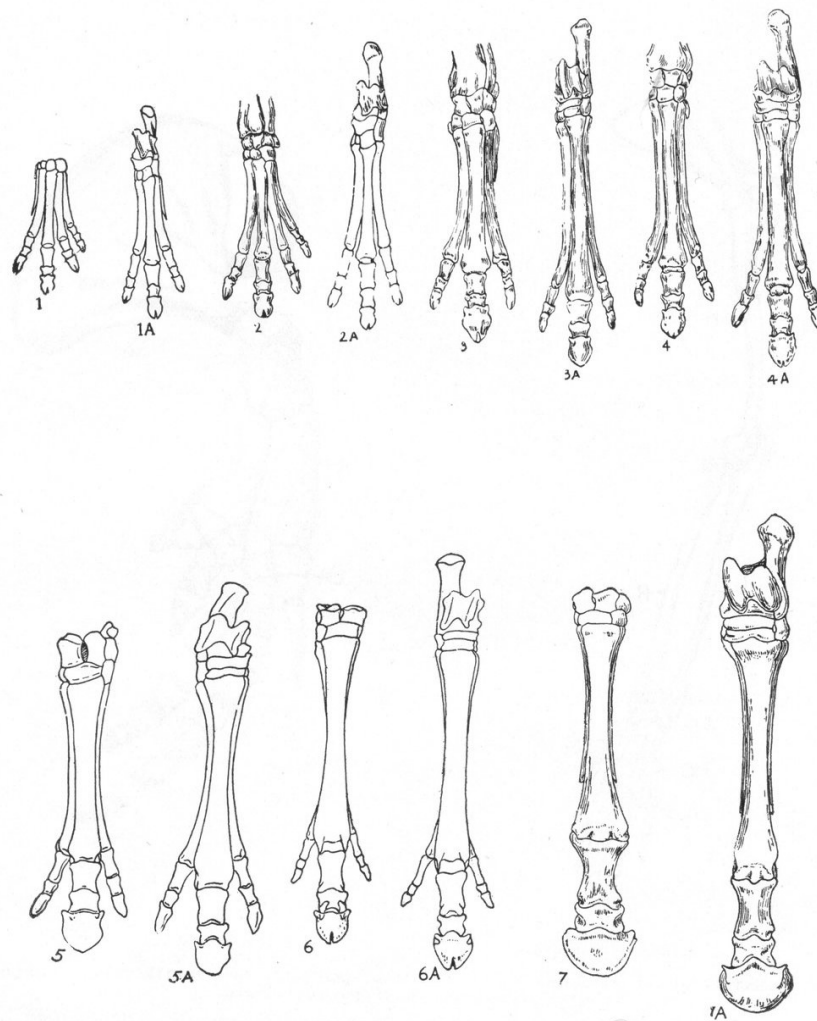
A ló evolúciójában a következő lépcsőfokot a Mesohippus jelentette. A Mesohippus körülbelül 26-40 millió évvel ezelőtt jelent meg az oligocénben. Testmagassága nagyjából 45 cm volt. Az Eohippushoz képest kevésbé hajlott háttal rendelkezett, nyaka hosszabb lett, pofája is megnyúlt, valamint egységesebb szőrzetszínnel, kevesebb mintával rendelkezhetett, mint elődje. Lábain egyenként már csak három-három ujj volt, melyek közül a középső lábujj nagyobbra nőtt, ezért testsúlyának nagyobb részét a középső ujj hordozta (Lion és Wattson, 2001).

1. kép: A ló evolúciója

forrás: EquiVet Care Blog

A miocénben változás történt az éghajlatban, a szárazság következtében az erdők egy részét füves térségek váltották fel. Ehhez az állatok úgy alkalmazkodtak, hogy fogazatuk egyre inkább alkalmasabbá vált a fűfélék fogyasztására. Illetve a lehetséges búvóhelyek visszaszorulása miatt kénytelenek voltak a nyílt terekhez való alkalmazkodásra. Szemeik a fejük oldalára tolódtak, ami megnövelte az állatok látóterét. Füleik mérete megnövekedett, ami miatt fejlődött a hallásuk is. Valamint lábaik is megnyúltak, melynek következtében alkalmasabbak lettek gyorsabb haladásra és nagyobb távolságok megtételére. Ez azért volt létfontosságú változás, mert az állatok a nyílt terepek és a kevés búvóhely miatt rá voltak kényszerülve a menekülésre. Ezeknek a változásoknak köszönhetően alakult ki a Miohippus, mely felváltotta a Mesohippust. A Miohippus már 60 cm-es testmagassággal rendelkezett, és a ma élő pónikra hasonlított (Lion és Wattson, 2001). Ez az időszak különösen fontos a lovak viselkedése szempontjából, hiszen amíg kisebb testmérettel rendelkeztek és erdőkben éltek, ahol számos búvóhely állt rendelkezésükre, lehetőségük volt rejtőzködő életmódot folytatni és elbújni a ragadozók elől. Viszont az éghajlat változásának és ezzel együtt a növényzet átalakulásának, valamint a testméret növekedésének köszönhetően az állatok kénytelenek voltak életmódot váltani, és a rejtőzködés helyett elmenekülni a ragadozók elől. Ezt a viselkedést a lovak a mai napig magukban őrzik, ugyanúgy a menekülés a veszélyre adott természetes reakciójuk. Az ebben az időszakban történt megjelenésbeli változások segítették hozzá a lovat, hogy ilyen sikeresen észlelje a veszélyforrásokat, és gyorsan reagáljon is rájuk.

2. kép: A pata kialakulása

forrás: media storehouse

A Miohippusból alakult ki 20 millió évvel ezelőtt a Merychippus, mely még mindig 3 ujjal rendelkezett, viszont a fejlődés során egyre több terhet viselt a középső ujj. A puha talppárnák már eltűntek, és elkezdett kialakulni a pata. A Merychippus már 90 cm-es magassággal rendelkezett. A lábszárak és a nyak is megnyúlt a Miohippushoz képest. A fej mérete és súlya is nagyobb lett (Lion és Wattson, 2001).

A Pliohippus megjelenése jelentette a ló kifejlődésében az utolsó előtti lépcsőfokot. A faj a pliocénben élt, körülbelül 6 millió évvel ezelőtt alakult ki. Testarányai már megegyeztek a mai lóéval. A körülbelül 122 cm magas állat lábanként már csak egy-egy lábujjjal rendelkezett (Lion és Wattson, 2001). Ezen az egy lábujjon viselte a teljes testtömegét. Patája már a mai lovakéhoz hasonlított (Konyhás, 2008). Fontos megemlíteni, hogy bár az állat nem rendelkezett szarvval vagy aganccsal, amit önvédelemre tudott volna használni, így nagyrészt az óvatosságra és a

gyorsaságra kellett hagyatkoznia (McGreevy, 2004). De testméretének növekedésével és a paták kialakulásával a Pliohippus már alkalmasabb volt saját maga megvédésére a kisebb ragadozók elöl. Patáját fegyverként tudta használni a támadója ellen. Így a menekülés mellett még mindig volt egy kis esélye az állatnak megvédenie magát. A Pliohippus már fejlettebb fogazattal rendelkezett, mint elődjei. Zápfogain barázdák jöttek létre, melyek lehetővé tették a növények cellulózájának megőrlését (Lion és Wattson, 2001).

Az *Equus caballus* nagyjából 1 millió évvel ezelőtt alakult ki (Konyhás, 2008). Először Dél-Amerikában és Ázsiában terjedt el a faj, majd Afrika és Európa területén is megjelentek. A lovak szíjalt háttal rendelkeztek és lábaikon zebroid csíkok voltak fellelhetők, melyek még a ma élő lófajták közül is megtalálhatók néhányon (Lion és Wattson, 2001). A magyar lófajták közül például a hucul lovon találhatunk ilyen mintákat.

Nagyjából 9000 évvel ezelőtt 3 őslótípus volt színen. Ezek az ősllovak Európában és Ázsiában éltek. Az ősllovak egyik típusát az erdei lovak jelentették, melyek Európában éltek főleg lápos területeken. Ezek a lovak nagyjából 145 cm-es magassággal rendelkeztek. Az ősllovak második típusát az *Equus ferus przewalskii*, az ázsiai vadló jelentette, melynek ma élő leszármazottjai is vadon élnek, mivel ezt a fajt nem sikerült házasítani (Lion és Wattson, 2001). Valószínűleg ez a lótípus kevésbé alkalmas az ember közelségének eltűrésére, jelleme megnehezíti az emberekkel való együttműködést. A harmadik őslótípus a tarpán volt, melynek egyedei a mai Oroszország sztyeppéin éltek. Az *Equus ferus Gmelini*t először Borbovszk közelében látták, és Johann Friedrich Gmelin írta le őket, akiről a faj a nevét is kapta. A tudomány mai állása szerint a házasított ló a tarpántól származik (Lion és Wattson, 2001).

Ezekből az ősllovakból alakult ki még további két lótípus és két pónitípus, amelyek az összes ma élő ló őseit képezik. Az egyik lótípus Közép-Ázsiából származik. Magassága nagyjából 140 cm köré tehető. Testalkata könnyed és kecses, nyaka viszonylag hosszú volt. Szőrzete finom volt és rövid. Ez a lótípus szikár, nem kényes és bírja a szélsőséges hőmérsékletet és a vízhiányt. A másik lótípus kisebb testmérettel rendelkezett, magassága nagyjából 135 cm körül alakult. Feje finomabb felépítésű volt, mint a másik lótípusé, farka magasabb tűzésű. Tűrőképessége viszont ugyanolyan jó volt, ugyanúgy bírta a szélsőséges időjárást. A kettőből az egyik pónitípus a kelta póni, amely Északnyugat-Európa területén élt. A másik pónitípus inkább Északkelet-Európában és Ázsiában volt fellelhető. Nagyobb mérettel rendelkezett, mint a másik pónitípus, zömökebb testfelépítésű és hosszabb szőrzetű volt. Színük valószínűleg fakó volt és szíjalt háttal rendelkeztek (Lion és Wattson, 2001).

3.2 A ló háziasítása, szerepe az ember történelmében

A lovak és az ember kapcsolata vadászként és zsákmányállatként kezdődött. Évezredekken keresztül csak erre a felállásra korlátozódott ez a viszony. A ló háziasítása bizonyos feltételezések szerint történhetett úgy is, hogy vadon született egyedeket fogtak be és betörték, megszelídítettek őket. Eszerint a feltételezés szerint úgy tudták a lovak előnyeiket kihasználni, hogy nem kellett a lóállomány tartásába energiát befektetni, a csikókat és a fiatal lovakat nevelni. Viszont Marsha Levine szerint a lovaglás megjelenése ugyan bizonyíték a lovak megszelídítésére, de nem feltétlenül bizonyítja az állatok háziasítását is. Végül a tudósok (Crockford) arra jutottak, hogy a ló háziasítása valószínűleg úgy történt, hogy azok az állatok lettek háziasítva, melyek közeli kapcsolatba kerültek az emberrel, megtúrták annak társaságát, és nem féltek tőlük annyira. A vadon élő lófajták közül a tarpánoknak valószínűsíthető, hogy genetikailag is hajlamuk van az ember közelségének eltűrésére, ezért ezt a fajt sikerült először háziasítani (Olsen és mtsai, 2006).

Különböző viták folynak arról, hogy mi különbözteti meg a megszelídített és a háziasított lovakat. Nagy kérdést vet fel, hogy egyáltalán lehet-e régészeti leletekkel bizonyítani a domesztikációt. Egyes tudósok szerint a háziasítást csak a vad állományoktól való genetikai elkülönülésre utaló bizonyítékokkal tudják bizonyítani. De a valóságban ilyen nagy mértékű elkülönülés általában akkor tapasztalható, ha a vadon élő populáció már kihalt. Ez a bizonyítás túl merevnek bizonyult, mivel több példát is találunk arra, hogy a már háziasított, emberrel élő lovak is szaporodtak vadon élő Przewalski és tarpán ménekkel, egészséges és szaporodóképes utódokat létrehozva. A vad állományok kihalásán kívül a genetikai elkülönülést a természetes élőhelyek megváltozásával lehet még elérni (Olsen és mtsai, 2006).

Mások szerint a domesztikáció bizonyítéka a lovak csontvázában rejlik, és régészeti leletekkel bizonyítható. Itt a lócsontvázak közötti morfológiai és metrikus különbségek támasztották alá a háziasítást. Ennek a vizsgálatnak az a hátulütője, hogy nem mindig vannak jelen ilyen elváltozások a leleteken. Számos esetben előfordul, hogy a rendszertanilag egy családba tartozó állatokat nem tudják ezek alapján a paraméterek alapján megkülönböztetni, viszont a vadon élő és a háziasított egyedek nem szaporodnak egymással. Valamint ebben a kérdésben, hogy melyek azok az elváltozások, melyek megkülönböztetik a háziasított egyedeket, a mai napig nem született megállapodás. Emellett a régészek véleménye szerint, ha kizárólag csak morfológiai és metrikus elváltozásokra támaszkodnak, az akár két-három évezreddel későbbre teheti a háziasítás időpontját, mint ahogyan az valóban megtörtént (Olsen és mtsai, 2006; Levine, 2005).

A selejtezés és kiválogatás egy fontos bizonyítéka a kezdetleges lótenyésztésnek. De az értékes ménnek és a lovaglásra szánt heréltek kiválogatása egy kicsivel a domesztikáció után történhetett. A háziasított méneseink tartásához és tereléséhez elméletben nem volt szükség a lovaglás megjelenésére, viszont, ha kizárólag gyalogosan, kutyákkal terelték és őrizték a méneseinket, az bonyolult volt és nagy kihívást jelenthetett. A nyílt sztyeppéken a lovak könnyedén leválhattak a ménesről. Főleg a fiatal ménesekre volt jellemző ez a magatartás, mert ezek az állatok rendszerint természetes módon leválnak a ménesről, hogy új kancákat, háremet keressenek maguknak. A háziasított ménesek lovaglása viszont kiválóan alkalmas volt az állomány összetartására, mert a vezérménnek beletartozik a természetes viselkedésébe a ménes egybentartása. Sajnos a lovaglásra használt felszerelések lebomlási mértékéből nehéz körvonalazni a háziasítás idejét, így ez sem egy biztos mód az időpont megállapítására (Olsen és mtsai, 2006).

Végül láthatjuk, hogy a lovak háziasításának idejét és helyszínét megállapítani nem könnyű feladat, és nincs rá egy általános sablon vagy egy kritérium, amely lehetővé tenné a pontos beazonosítását. Tehát a kutatók arra jutottak, hogy ezeknek az adatoknak a megállapítására szélesebb körben kell vizsgálni az esetleges bizonyítékokat. Ha a másodlagos, közvetett bizonyítékok mennyisége elér egy bizonyos szintet, abból már lehet következtetni a kérdéses időpontra és helyszínre (Olsen és mtsai, 2006).

A kutatóknak nagy segítségükre voltak a domesztikáció idejének és helyének megállapításában az Észak-Kazahsztánban talált leletek, melyek a botaji kultúrához tartoztak. Az itt folytatott ásatások 1993-ban kezdődtek Marsha Levine vezetésével. A régészeti feltárásoknak három egymáshoz hasonló település adott helyet az Iman-Burluk folyó mellett. A helyszínek között említhetjük a Botaj falvak környékét, amelyről a kultúra a nevét is kapta, Krasznij Jart és Vasziljovkát. A botaji ásatáson több, mint 300 000 csontmaradvány azonosítására került sor. Az itt talált leleteken rengeteg vizsgálatot végeztek el, többek között megállapították a lovak nemét, korukat, és a hátgerincen talált nyomok alapján azt is sikerült megállapítaniuk, hogy a vizsgált egyedeket lovagolták-e. A lovaglásra utaló nyomok között említhetjük a fogazat zablamiatti kopását is. A botaji kultúra vizsgálata alapján ez az közép-ázsiai terület szolgálhatott a domesztikáció legkorábbi helyszínéül a tudomány mai álláspontja szerint is. Érdekességként megemlíthető, hogy a botaji kultúra leletei arra engednek következtetni, hogy az emberek a lovakon kívül nem tartottak más állatfajt, valamint mezőgazdasági tevékenységet sem folytattak (Konyhás, 2008; Levine, 2005).

Kezdetekben a lovakat csak húsukért, tejükért és bőrükért tartották. Majd később felfedezték az emberek, hogy a lovak gyorsaságát és erejét is fel tudják használni. A lovakat elkezdték megülni, így lehetőség volt nagyobb távolságok megtételére rövidebb idő alatt. Emellett megjelentek ló-vontatta járművek is, melyekkel az emberek meg tudták oldani nagyobb tömegű tárgyak vagy termények szállítását is a kereskedelemben. A lovakat használták harcászati is, ahol csatákat vívtak velük. A 18. században a mezőgazdaságban is elterjedt vált a lovak használata. A föld művelésénél használták őket vontatásra. Majd a második világháború után virágzott fel a lovak szabadidős használata, illetve a lovassportok (Lion és Wattson, 2001).

3.3 A ló viselkedése

A viselkedés a külvilág ingereire adott válaszreakciókat foglalja magába. A viselkedésnek nagy jelentősége van a lovakkal foglalkozók életében is (Bodó és Hecker, 1992). A tenyésztés során is történik bizonyos viselkedésformákra szelekció. Néhány felhasználási célra éppen előnyösnek számít egy adott viselkedés, néhol viszont előfordul, hogy éppen az a nemkívánatos viselkedésforma. Van azonban néhány viselkedés, amely ugyan változó mértékben van jelen egy-egy állatban, de minden lóban fellelhető. Az egyik ilyen meghatározó vonás, hogy a lovak menekülő prédaállatok. Viselkedésük és megjelenésük is ahhoz alkalmazkodott, hogy minél több esélyük legyen a túlélésre a ragadozókkal szemben.

Komolyabb fegyverek hiányában a ló a ragadozók ellen csak a gyorsaságával és kitartásával vehette fel a versenyt, melyeket szilárd felépítése, impozáns izomzata és kitűnő légző- és keringési szervrendszere tehetett lehetővé. A ló ritkán lép fel támadólag, csak abban az esetben hagyatkozik erre a lehetőségre, ha a menekülésre már nem tud támaszkodni, nincs rá ideje vagy sarokba van szorítva. Emellett esetleg fajtárrsal szemben léphetnek fel még ellenségesen, illetve az emberrel is, ha azt a ló fajtársának tekinti. A lovakra jellemző, hogy inkább megpróbálják elkerülni a számukra kellemetlen helyzeteket és a konfliktusokat. A ló érzékszervei lehetővé teszik, hogy messziről, biztonságos távolságban érzékelje a veszélyforrásokat. Ugyanis kiváló hallással és szaglással rendelkezik. Valamint nagy látóteret lát be, képes arra, hogy széles panorámát lásson be, és közben azt is lássa, hogy hova lép, és milyen takarmány van előtte. Csak a közvetlenül előtte, a két szeme közötti részt, illetve a fara mögötti szakaszt nem látja megfelelően. Annak ellenére, hogy legelés közben az állat feje nincs előnyös pozícióban a környezete észlelésére, szeme segítségével 178°-os függőleges szöget lát be (Bodó és Hecker, 1992; McGreevy, 2004).

A lovak társas lények, túlélésük egyik zálogát a ménes biztosítja. Nagy előnyt jelent számukra, hogy a csapatos létnek köszönhetően nem egyedül egy lóra nehezedik a ragadozók észrevételének terhe. Mivel nem kell minden egyednek egyszerre figyelnie a veszélyforrásokat, ezért van idejük nyugodtan legelni. Ami azért fontos, mert a ló emésztőszervrendszere a gyakori kis mennyiségű takarmányfelvételre adaptálódott. Egy ló természetes körülmények között akár napi 16 órát is eltölthet legeléssel. Így sok időt kell kiszolgáltatott állapotban töltenie, mivel táplálkozás közben a talajhoz közel van az állat feje, így nem veszi észre könnyen a ragadozókat. A ménesben mindig van egy vagy több állat, melyek éppen nem táplálkoznak, hanem a veszélyforrásokat figyelik (Zeitler-Feicht, 2004). A lovat a félnksége és bizalmatlansága segítette a túlélésben évezredekig. Ezeket a tulajdonságokat a mai napig nem sikerült kiküszöbölni ezekből az állatokból. Ösztönösen félnek az új tárgytól, élőlényektől és helyzetektől. Ennek a félelemnek és bizalmatlanságnak a mértéke sok tényezőtől függhet. Többek között kortól, genetikától, képzettségtől, tapasztaltságtól is. Ennél a tulajdonságnál nagyon jelentős az ember befolyása, mert a lovakat érzéketleníteni lehet a környezeti hatásokra, mint például a zaj, a tömeg, a színes vagy mozgó tárgyak.

A ménes sikeres működéséhez fontos a rangsor kialakítása. A lovak szociális magatartásának része, hogy hierarchikus viszonyt alakítanak ki a ménesben, az egyedek egymás alá- és fölé kerülnek a szociális rangsorban, melyet sokszor fizikai erővel döntenek el egymás között. Minél dominánsabb viselkedésű egy egyed, annál magasabban áll a rangsorban. A ménes élén egy vezérkanca áll, amely felelős a ménes védelméért, nyugalmaért. A lovak akkor érzik magukat komfortosan, ha kialakult egy hierarchikus rend, amit fent tudnak tartani. A sikeres ló-ember kapcsolat eléréséhez fontos, hogy az ember ugyanúgy kialakítson egy rangsort a lóval, amiben a ló felett kell, hogy álljon (Bodó és Hecker, 1992).

A lovak kommunikációja testbeszéd, hangok, szaglás és tapintás útján történik. A legnagyobb szerepet a lovaknál a testbeszéd tölti be. Ha egy bizonyos távolságon belül vannak az egyedek, akkor nagyrészt erre a kommunikációs formára támaszkodnak. Ez egy nagy különbség az ember viselkedésével szemben, mert az ember nem csak a nagy távolságok esetén használja a hangokkal való kommunikációt, hanem fizikai közelség esetén is ez a legjellemzőbb. A lóval való foglalkozás során az embernek erősítenie kell a készségeit a testbeszédben, hogy jobban meg tudja érteni a ló jelzéseit, illetve jobban tudja érvényesíteni az akaratát lovaglás során. Eközben a lovak hangokkal való kommunikációjának fejlesztésére is lehetősége van a lovasnak. Használhat az ember hívó, illetve parancsszavakat is. A lovak képesek összekapcsolni a hangjelzéseket pozitív, illetve negatív élményekkel, így felismerik, ha pozitív

visszajelzést kapnak az adott viselkedésükre, vagy ha nem kívánatos a viselkedésük. Lovak között is előfordul, hogy nyerítéssel hívják vagy üdvözlik társaikat, de az ember hívószavát is képesek megtanulni. A lovak meg tudják különböztetni egymás hangját a ménesben, ugyanez a képesség fennáll emberrel szemben is, felismerik az adott emberhez tartozó hangot. A lovasok előszeretettel használják hangokat a lovak megnyugtatóására is, ám ezek kutatások szerint nem váltanak ki hatást a lovak lelkiállapotára. Így a bizalom elnyerése érdekében a nyugtató szavak, hangok helyett inkább a nonverbális kommunikációra kell hagyatkozni (Hartmann és mtsai, 2017). A lovak képesek szaglás alapján is felismerni egymást, és információt gyűjteni a másik egyed állapotáról. Az ember megnehezíti ezt az információgyűjtést a ló számára, mert a kozmetikumok és a ruházat illatanyagai elnyomják az ember természetes szagmolekuláit. A szaglás többek között akkor is fontos, ha a ménnek egy kanca iránt érdeklődnek, ilyenkor szaglással meg tudják állapítani, hogy a kanca sárlik-e. A ménesben fontos az egyedek közötti fizikai kapcsolat is. Az egymást kedvelő egyedeknél gyakran előfordul, hogy egymás martájékát vakarják (McGreevy, 2004). Az ember számára jó lehetőség a lóval való kötődés és bizalom fejlesztésére a ló simogatása, vakarása. Ezalatt figyelni kell a ló reakcióját a különböző mozdulatainkra, mert minden egyed másként működik, és előfordulhat, hogy ami az egyik egyednek komfortos, az a másik egyednek zavarja, rossz érzést vált ki benne.

3.4 Félelem és bizalmatlanság jelei a lovaknál

A lovaknál a félelemnek és a stressznek vannak az ember számára nem látható tünetei. Félelem esetén a lovak szervezetében megemelkedik az adrenalinszint, aminek a hatására megnövekszik az állat pulzusszáma (Hahn, 2004). A légzésszám növekedése már vizsgálat nélkül észrevehető a ló orrcimpájának tágulásán és hasának mozgásán. Az ijedt vagy bizalmatlan ló tágra nyitja a szemeit, hogy még több vizuális információt fogadhasson be. Nyakát és fejét megemeli, füleit a veszélyforrás felé fordítja (McGreevy, 2004). A vokális reakciók közé tartozik a horkantás vagy a fújtatás. Stressz hatására a ló remeghet is, vagy kapálhat a lábával. Ezek a mozdulatok abban a helyzetben jellemzők, ha az állat nem tud elmenekülni. Alacsonyabb fokú bizalmatlanság esetén a ló csak elkerüli az embert. Végző esetben, ha lehetőség van a menekülésre, a ló elrohan (Lion-Watson, 2001).

A bizalmatlan ló esetenként az emberre is támadhat. Ilyen viselkedés előfordul a csikós kancáknál, illetve azoknál a méneknek, melyek a háremük tagjait védik, valamint olyan lovaknál, amelyek negatív élménnyel kötődtek össze az ember közelségét (McGreevy, 2004).

3.5 Ló-ember kapcsolat

A biofilia elmélet szerint az ember ösztönösen érdeklődik az őt körülvevő élő rendszerek iránt. Az embernek sokféle ingerre és változatosságra van szüksége, így szereti a környezetében, a természetben fellelhető élő rendszerek működését kutatni, akár bele is kapcsolódhat egy másik faj működésébe, hogy kielégítse mentális szükségleteit (Wilson, 1984). A lovak és az ember szociális működése között párhuzam vonható. Mindkét élőlény társas életet él, ahol hierarchikus viszony van az egyének között. Az embernek lehetősége van beilleszkednie a lovak szociális rendszerébe is, elérheti, hogy a ló, a ménes egyik tagjaként kezelje őt. Ehhez azonban az embernek meg kell tanulnia a lovak kommunikációját. Ez a tanulási folyamat kutatásokkal alátámasztva fejleszti az emberek közti szociális viselkedést és kommunikációt is. Csökkentheti a szorongást és az izolációt, fejlesztheti a társadalmi integrációt, finomítja a kommunikációt, emellett megtaníthat a kooperációra és a kölcsönös tiszteletre is. A lovaglásnak, a lóval való együttműködésnek és a lovak körüli tevékenységeknek rengeteg más pozitív hatása is van az ember pszichés állapotára. A lovak segíthetnek visszatalálni a civilizáció zajától és nyüzsgésétől mentes, természetes környezetbe, ahol az ember megtalálhatja a nyugalomát, és az épített, mesterséges környezetből kitörve szabadabbnak érezhetik magukat. A lovaglás mentális hatásai mellett fizikálisan is fejleszti az embert. A lovaglás során növekszik az állóképesség, fejlődik az egyensúly, az izomtónus, a reakcióidő, és a szenzomotoros képességek is (Pelyva és mtsai, 2018). Tehát összességében az emberre nagyon kedvezően hat a lovak közelsége, viszont ahhoz, hogy ez a kapcsolat kölcsönösen pozitív legyen, ahhoz olyan körülményeket kell teremtenünk a velünk élő állatoknak, és olyan hozzáállást kell tanúsítanunk, hogy a lovak is komfortosan érezzék magukat a társaságunkban.

A ló tartás körülményei nagy hatással vannak a ló és ember közti kapcsolatra. Ahhoz, hogy egy egészséges és elégedett lovat tartsunk, biztosítani kell számára az egész nap elérhető takarmányt. Fontos odafigyelni arra, hogy a ló elé ne egyszerre kerüljön a teljes napi takarmányadagja, mert az állat nem képes beosztani magának a takarmányt. Ha nagy adag takarmányt kapnak, akkor azt rövid idő alatt feleszik, és a nap többi részében éheznek. Ez azért jelent nagy problémát, mert így könnyen kialakulhat gyomorfekély is a lovaknál. Végeredményként egy fájdalommal küzdő lóval nem lehet együtt dolgozni, mert nem fog az emberre figyelni és együttműködni vele. Két lehetőségünk marad tehát a ló helyes takarmányozására, vagy legelőn tartjuk lovainkat, ahol folyamatos lehet a táplálkozás, vagy egész nap hozzáférhető szalastakarmányt, szénát kínálhatunk fel nekik. A szénát hálóban érdemes a lovak elé helyezni, mert így lassítjuk a takarmányfelvételüket. Ennek a két etetési

módnak a hátránya, hogy így a ló fejében nem kapcsolódik össze az ember jelenléte a takarmány pozitív élményével, mint az istállózó tartásnál. Így ezt a pozitív élményt más úton kell elérnünk az állatoknál, hogy ne csak a munkához és a feladatokhoz kapcsolódjon az ember látványa. Amennyiben az embernek sikerül pozitív tapasztalatokat ébresztenie a lóban, úgy az állat szívesebben keresi az ember társaságát, szívesebben működik vele együtt.

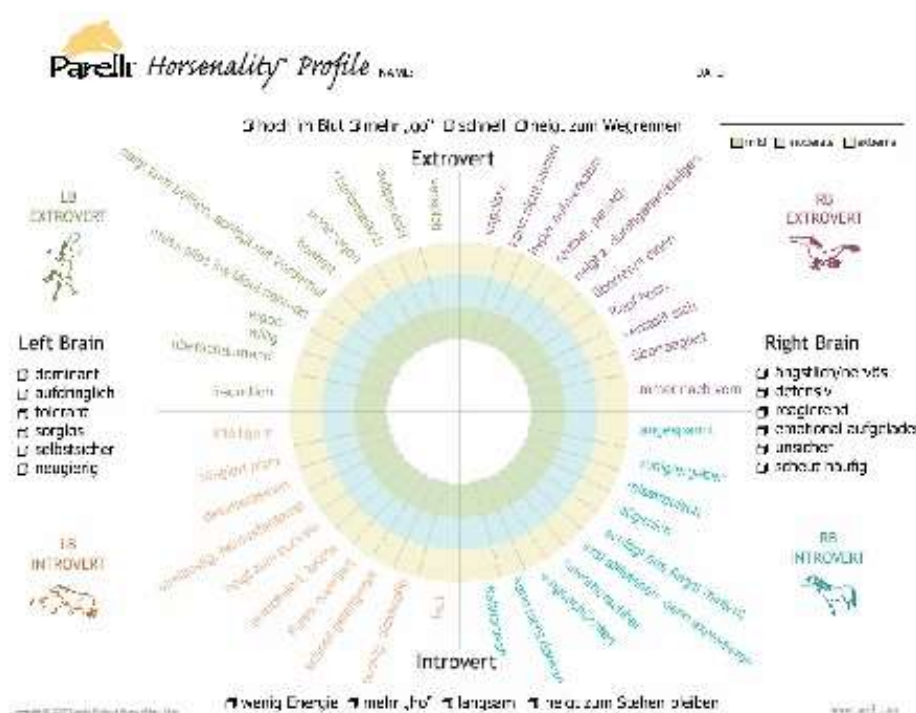
3.6 A lovak személyisége

Az emberekhez hasonlóan a lovak is rendelkeznek különböző személyiségtípusokkal, melyekbe a viselkedésük alapján kategorizálják be a lovakat. A legelterjedtebb kategorizálási rendszert Pat Parelli „Horsenality” modellje testesíti meg, mely szerint négy kategóriába, és azoknak kombinációjába sorolja a lovakat. E szerint a modell szerint a lovak különbözőképpen reagálnak a külső ingerekre, és a különböző habitus miatt eltérő hozzáállást követelnek a lovastól. Ha a személyiségteszt alapján sikerül bekegategorizálni a lovakat a különböző személyiségtípusokba, az segíthet megérteni az adott ló működését, így könnyebben sikerül megoldani a lóval való kommunikációban felmerülő problémákat.

A modell négy fő kategóriáját az introvertált, az extrovertált, a jobb-, illetve a bal agyféltekés kategória alkotja. Melyekből a jobb agyféltekés introvertált, a bal agyféltekés introvertált, a jobb agyféltekés extrovertált és a bal agyféltekés extrovertált személyiségtípus jön létre (Kirchhoff, 2018). Az introvertált lovakra az jellemző, hogy reakcióik kevésbé hevesek vagy feltűnőek. Ezeken az állatokon nehezebb észrevenni a hozzáállásukat egy-egy bizonyos helyzethez vagy új tárgyhoz. Szélsőséges reakciók helyett rendszerint csak apró jelei vannak náluk a diszkomfortnak. Sokszor hajlamosak az utolsó pillanatig magukban elrejtteni a félelmüket egy új dologtól, és csak akkor reagálni rá, amikor az inger már túl nagy ahhoz, hogy a ló eltűrje. Az extrovertált állatok ezzel ellentétben már korábban reagálnak egy kisebb ingerre is, reakcióik látványosak, sokszor nagy mozdulatokkal járnak. A jobb agyféltekés lovak általában félénkebbek, és hajlamosak az idegességre. Míg a bal agyféltekések sokkal magabiztosabbak és dominánsabb a viselkedésük (Kirchhoff, 2018; Parelli, 2017).

A bal agyféltekés extrovertált lovak játékosak, szükségük van a változatosságra, nem szeretnek unatkozni, ezért, ha nem foglalja le őket az ember, hajlamosak saját magukat szórakoztatni. Nagyon érdeklődőek és gyorsan is tanulnak. A bal agyféltekés introvertált lovak értelmesek, egyből tudják, hogy mit kér tőlük az ember. Viszont önálló gondolkozásuk van és nem mindig értenek egyet az ember akaratával. Külsőre lustának tűnhet, de az agyukat aktívan használják. A jobb agyféltekés extrovertált lovak igénylik, hogy az ember folyamatosan bebizonyítsa

nekik, hogy az új dolog vagy helyzet, amellyel találkoznak, nem jelent veszélyt számukra. Ezek a lovak könnyen megijednek és viselkedésük könnyen válik zavarttá. Nem szabad túl bonyolult feladatot adni nekik, hogy nyugodtak tudjanak maradni és komfortosan érezzék magukat. A jobb agyféltekés introvertált állatok óvatosak és visszahúzódóak. Nem szabad őket túl nagy nyomás alá helyezni, mert könnyen be tudnak pánikolni, és utána nehéz őket annyira lenyugtatni, hogy alkalmasak legyenek a feladat folytatására. Kis lépésekben kell haladni a kiképzésüknél, hagyni kell őket gondolkodni a feladatok között és gyakran kell ismételni velük az új feladatokat (Parelli, 2017; Parelli 2013).

3. kép: Ló személyiségtípusok

forrás: www.parelli-instruktoren.com

Parelli módszerében a lovak viselkedését etogram segítségével jegyzik fel és utána értékelik a különböző behatásokra adott reakcióikat. A viselkedés elemzéséhez különböző tesztek végeznek az állatokkal, melyeknek lényege, hogy egy új tárgyra vagy szituációra adott reakciók alapján értékelik az egyedeket. A leggyakoribb tesztek közé az új tárgy, az új helyszín, az új felszín vagy híd teszt, a „meglepetés” teszt, az új ember teszt (ennél az ember lehet passzív vagy aktív résztvevő is), és az izolációs teszt (Kirchhoff, 2018; Forkman és mtsai, 2007).

Vizsgálatom végzése alatt fontos volt figyelembe venni, hogy az állatok reakciói eltérő hevedességűek lehetnek, így egy introvertált és egy extrovertált egyed ugyanarra a mértékű diszkomfortra eltérő mértékű reakciót fog adni. A pontosság érdekében nem csak a nagy mozdulatok (mint például az elfutás) alapján pontoztam a lovakat, hanem azok kisebb negatív reakcióit is pontoztam, mint például a nagyra nyitott, zavart szemeket, vagy a fülek mozgását.

3.7 A lóval való kapcsolat fejlesztése

A ló és ember közötti együttműködés fejlesztésére ma már rengeteg módszer áll rendelkezésünkre. A különböző lókiképzési és lovaglási stílusok különböző eszközökkel veszik rá a lovat a kívánt magatartás elérésére. Az utóbbi pár évtizedben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a klasszikus, angol stílusú lókiképzés mellett az alternatív kiképzési módszerek is. Ezek az alternatív módszerek arra hivatottak, hogy a kiképzésnél minél jobban alkalmazkodjanak a ló természetes viselkedéséhez és kommunikációjához. Ennek következtében nem a lónak kell megtanulnia egy számára teljesen ismeretlen kommunikáció formát, hanem a lovas törekszik a lovak kommunikációjának elsajátítására. Az emberi történelemben szinte végig arra találunk bizonyítékokat, hogy a lovakhoz kényszerítőeszközöket használtak, hogy elérjék velük céljaikat. Ezek az eszközök ugyan a mai napig hatékonyak bizonyulnak, egyre több hangsúly kerül az állatok jólétére, így egyre népszerűbbé kezdenek válni az alternatív lókiképzési és lovaglási stílusok. (Miller, 1999) Ezek a lóközpontú módszerek lehetővé teszik, hogy a lovak számára minél komfortosabb és stresszmentesebb legyen a kiképzés. Az embernek a ménesbeli kommunikációt kell mintául vennie, és arra kell törekednie, hogy a hierarchiában egy magasabb szintet érjen el, mint az adott ló, így kerülhet vezető pozícióba. Ez a folyamat az ember és a ló testbeszédét és hangját használja a lóval való kommunikációban (Parelli, 2002).

Az egyik legnépszerűbb alternatív lókiképzési módszer Pat Parelli nevéhez köthető. A Natural Horse-Man-Ship lényege, hogy az embereket tanítsák meg lóul gondolkodni, és a lovak természetes kommunikációját alkalmazni (Kirchhoff, 2018). Ahhoz, hogy egy ló könnyen és szívesen tanuljon, ahhoz az állatnak biztonságban kell éreznie magát az ember mellett, és bíznia kell a lovasban. Parelli szerint a ló és ember kapcsolatnak 6 kulcsa van, a magatartás, a tudás, eszközök, technikák, az idő és a képzelőerő. A magatartásnál célszerű arra törekedni, hogy ne viselkedjünk szélsőségesen. Ahhoz, hogy egy ló megbízzon bennünk és megmaradjon a jó kapcsolat, viszont tiszteljen is minket és kövesse az utasításainkat, nem szabad sem agresszívnek és türelmetlennek lenni, kényszerítőeszközökkel rákényszeríteni a lovat egy

feladat elvégzésére, sem a másik végletbe eljutni és jutalomfalatokkal könyörögni a lónak. A lovakkal kapcsolatos ismereteink, tehát a „tudás” azért fontos a jó együttműködéshez, mert értenünk kell a lovak viselkedését ahhoz, hogy megfelelően tudjunk rá reagálni. Nem büntethetünk meg egy menekülő prédaállatot abban az esetben, ha egy számára új, ijesztő tárggyal találkozik, mert ilyen a faj természetes viselkedése. Vagy például nem várhatunk el olyan mozgásformát egy lótól, amelyhez nincsenek meg a fizikai adottságai, mint például a megfelelő izomzat vagy ügyesség. A kommunikációhoz minden lovas használ eszközöket is. Ezek az eszközök lehetnek természetesek vagy mesterségesek.

A természetes eszközök közé tartozik az ember keze, karja, lábai, a hangja és a testsúlya, ülése is. A mesterséges eszközök négy csoportba sorolhatók. A kötőfékek és vezetőszárok csoportja az általános kommunikációban segít, a tanulási folyamatokban, valamint a ló közelségének megtartásában. A pálcák variációi az ember kezének meghosszabbítására szolgálnak, így olyan helyen is adhatunk jelzést a lovaknak, ahová az ember keze nem érne el. A zablák a ló száján keresztül adnak jelzést a lónak és segítenek az állat irányításában. Végül a sarkantyúval a ló oldalára hathatunk. A lovaglási technikánál fontos, hogy minél jobban alkalmazkodjon a ló természetes kommunikációjához és mozgásához. A lóval való foglalkozásra mindig elegendő időt kell szentelni. Ha az ember egy meg akar oldani egy problémát vagy új feladatot akar megtanítani a lónak, akkor azt a folyamatot, amit megkezdett, végig kell vinni a lóval. Ha nem hagyunk elég időt a lónak, hogy megtanulja az adott feladatot, vagy kijavítsa az adott rossz viselkedést, akkor a legközelebbi foglalkozás során előlről kell kezdeni a tanulási folyamatot, mert a lóban nem rögzül a helyes viselkedés. Emellett fontos, hogy a lónak megfelelő időben tanítsuk a feladatot, amikor mentálisan és fizikálisan is megérett a következő lépés megtételéhez. Ha egy feladatot túl korán várunk el egy lótól, az megtörheti a ló bizalmát az ember felé. Az utolsó kulcs a képzelőerő és a kreativitás. A fejlődéshez mindig újabb és újabb feladatok megoldására van szükség, és nincs egységes megoldása a problémáknak. Ahhoz, hogy megoldjuk őket, szükség van a képzeletünkre (Parelli, 2002).

4. kép: Csikónevelés Pat Parelli módszerével

forrás: Facebook – Parelli Natural Horsemanship

5. kép: Natural Horse-Man-Ship eszközei

forrás: Facebook – Parelli Natural Horsemanship

A lovak bizalmának elnyerésére és a ló és az ember közti kötelék elmélyítésére különböző kapcsolat építő tevékenységek állnak a rendelkezésünkre. Ilyen feladat például Parelli hét játéka is, melyek fejlesztik a ló bizalmát az ember felé. Ezek között szerepel például a „barátkozás” játék is, amely kifejezetten arra szolgál, hogy bebizonyítsa a lónak, hogy a bot nem kényszerítőeszközként funkcionál, hanem kezünk meghosszabbításaként. A ló ápolása, száron való vezetése, lábainak felvétele és felszerelése is építi a ló és ember közötti kapcsolatot. Fontos, hogy ezeket a feladatokat milyen módon végzi el az ember. Fontos, hogy a ló komfortosan érezze magát ezen tevékenységek során. A lovak viselkedéséből és reakcióikból következtetni lehet az emberrel való kapcsolat minőségére. Ha a ló negatívan reagál, például

félelem jeleit mutatja, vagy kihátrál a feladat elől, agresszív, akkor fejleszteni kell lovasával a köteléket (Fureix és mtsai, 2009).

5. kép: Parelli „barátkozás” játéka

forrás: saját fotó

3.8 A bizalmatlanság és a lovaglás kölcsönhatása

A lovaglás és bármilyen lóval folytatott tevékenység során fontos, hogy lovunk nyugodt lelkiállapottal rendelkezzen. Bizalmatlan, nyugtalan lóval nehéz együtt dolgozni, mivel ezek az együttműködőség feltételei is. A nyugtalan ló nem működik együtt az emberrel, nem figyelmes, és így a lovas elveszíti a ló feletti befolyását is. A nyugtalanság miatt a ló a környezetére, a lehetséges veszélyforrásokra koncentrál, így csökken, vagy akár teljesen meg is szűnhet a lovasra fordított figyelme. Előfordulhat, hogy a ló ijedezik, elragadhatja a lovast. Kevésbé szélsőséges esetben is hátráltatja a hatékony munkát, hogy a ló nem elengedett, feszes (Göblyös, 2019). Az elengedettség egy fontos lovaglással kapcsolatos fogalom, a klasszikus lóképzők szerint ez az egyik legfontosabb minősítési szempontja a lónak (Göblyös, 2015). Az elengedettségnek két fajtája van, melyek szorosan összefüggnek egymással. A külső elengedettség a ló testének, izmainak laza, feszességmentes állapota, míg a belső elengedettség a ló mentális állapotára vonatkozik. Ha a ló mentálisan elengedett, nyugodt állapotban van és nincs benne feszültség, úgy létrejön a külső elengedettsége is, mely lehetővé teszi az egyszerűbb lovaglást (Göblyös, 2019). Az elengedettség során a ló izmait nyújtja és ellazítja a

lovas. Ez a tevékenység a bemelegítés, és a munka utáni levezetés során történik, lényege, hogy a lovas segítségei finomak legyenek, nem várhat el hirtelen mozdulatokat a lótól. A külső elengedettség elérése segít a ló belső elengedettségének, nyugalmanak létrehozásában. Az elengedett lovat nyugodt tekintetéről, a nyugodtan mozgó füléről, a nem leszorított, de nem is magasra emelt, mozgás közben zászlózó farkáról, lengő hátáról, és a lazán tevékeny, enyhén habzó szájáról lehet felismerni, de a prüszkölés is az elengedettség jeleihez tartozik. Az elengedettség összefügg a ló bizalmasságával is, a ló csak akkor képes elengedett lenni, ha megvan a megfelelő bizalmi kapcsolat az emberrel. Ha a ló bízik a lovasában, és eléri az elengedettséget, az észrevehetővé válik a ló hátán ülve is, ilyenkor a ló mozgása kényelmesebbé válik (Göblyös, 2015).

4. Alkalmazott módszerek

4.1 A vizsgálat alanyai

Megfigyeléseimet 19 egyeddel végeztem el. A legalacsonyabb életkor két év volt, a legidősebb ló pedig 25 éves volt. A hét éves és húsz éves életkor között, szinte minden életkorban volt vizsgált állat. A 19 lóból 3 db kétéves csikó vett részt a vizsgálatban, melyeken a már képzési szintjüknek megfelelő feladatokat végeztem el.

Egyedek kora (év):	2	7	8	9	10	11	13	14	15	17	18	20	25
Egyedek száma:	3	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1

1. táblázat A vizsgált egyedek megoszlása kor alapján

A lovak között kancák és heréltek is voltak, tehát ivar alapján nem szűrtem a vizsgálatot. A lovak fajtája is változatos volt. Az állatok többsége nem tisztavérű, hanem csak valamelyik fajta jellegét hordozzák. Ezek között a fajták között említhető a shagya arab, lipicai, magyar sportló, de bizonyos egyedek kis mértékben tartalmaznak póni és kisló származást is. A vizsgált lovak három ménésből kerültek ki. A lovak felhasználása azonos a három csoportban. A lovak tereplovaglásra, túrázásra, gyerekek táboroztatására és hagyományőrző rendezvényeken való szereplésre vannak tartva. Képzésük nagyjából hasonló elemeket tartalmaz. Mindhárom csoportban születésüktől hozzá vannak szoktatva az ember közelségéhez, és már csikókorban találkoznak külső ingerekkel, mint például a hagyományőrző rendezvények zaja, embertömeg, ismeretlen lovak, más állatfajok és színes, mozgó tárgyak. A lovak heti rendszerességgel vesznek részt edzéseken, ahol különböző lovasok lovagolják őket. Így a lovak találkoznak különböző képzési szintű, különböző korú, nemű és különböző testsúlyú lovassal is. Ennek köszönhetően a lovak nincsenek hozzászokva egy bizonyos bánásmóddhoz, mindegyiket éri pozitívabb és negatívabb tapasztalat is.

A három vizsgált lócsoport Salföldön, Karcagon és Zalaszántón található. Az első vizsgált csoport a Somogyi Győző tulajdonában álló lovakból került ki, melyeket a Salföldi Kopjások huszárcsapat használ hagyományőrző bemutatókra és gyerekek, fiatalok táboroztatására. Ebből a tíz lovat számláló ménésből kilenc lóval hajtottam végre személyesen a vizsgálatot.

6. kép: Salföldön tesztelt 14 éves herélt

forrás: saját fotó

A második, hét egyedből álló lócsoport egy Karcagon található ménesből került ki. Ezek a lovak Bene Sándor tulajdonát képezik, és a Pusztai Róka Nomád Hagyományőrző Egyesület használatában állnak. Felhasználási céljuk megegyezik az előző csoportéval. A tesztelést ennél a csoportnál Gáti Veronika segítségével végeztem. A harmadik lócsoport három egyedet számlált, ezek a lovak saját tulajdonba tartoznak és Zalaszántón van a tartási helyük.

7. kép: Zalaszántón tesztelt lovak

forrás: saját fotó

4.2 A vizsgálat körülményei

A vizsgálatot két személy végezte el a három ménesben. A két személy azonos korú (23 év) és azonos nemű (nő) volt. Mindketten havi rendszerességgel találkoznak az általuk vizsgált lovakkal, így az állatok ismerik őket.

A vizsgálatok helyszíne a lovak számára ismerős hely volt. A ménesek legelőjén történt a lovak tesztelése. Az időjárási körülmények sem befolyásolták a kutatás kimenetelét, mivel nem volt jelen a megfigyelések végzése alatt semmilyen szélsőséges időjárási tényező, nem volt sem csapadék, sem erős szél, sem vihar, ami befolyásolhatta volna az állatok viselkedését.

4.3 A vizsgálat menete

A lovak teszteléséhez előkészítettem a szükséges kellékeket, melyek egy kötőfék, vezetőszar, kantár, nyeregalátét, nyereg és egy a lovak számára ismeretlen, nagy méretű, színes bevásárlótáska voltak. A felhasznált eszközöket kivittem a lovak legelőjére, ahol a tesztelést végeztem. A lovakkal kontaktba kerülő, tesztet végző személyt egy segéd segítette, aki feljegyezte a kapott eredményeket, és segített azok megállapításában. A lovakkal végzett vizsgálat 11 tesztfeladatból állt, melyekre a lovak reakcióik alapján pontokat kaptak. Minél jobban, pozitívabban reagált a ló az adott törtézésre, annál magasabb pontszámot kapott az adott feladatra.

Az első két tesztfeladatnál felszerelés (kötőfék, vezetőszar) nélkül közelítette meg a kontaktszemély az adott lovat. Az 1. feladatnál 5m-es távolságban közelítették meg a lovat, és figyelték az erre kapott reakciót. A ló egy pontot kapott, ha félelem vagy bizalmatlanság jeleit mutatta és határozottan eltávolodott a kontaktszemélytől. Két pontot kapott az állat, ha bizonytalan volt, elfordult vagy kissé ellépett a kontaktszeméllyel ellentétes irányba. Három pontot kapott, ha közömbös maradt, nem mutatta érdeklődés jelét. Négy pont járt azért, ha a ló némi érdeklődést mutatott, esetleg odanézett/odafordult a kontaktszemély irányába. A legmagasabb pontszám öt pont volt, melyet akkor kapott a ló, ha érdeklődött, elindult a kontaktszemély felé.

A 2. feladatnál a kontaktszemély megpróbálta teljesen megközelíteni a lovat, és megérinteni az állat nyakát. Egy pontot kapott a ló, ha félt, elfutott, és folyamatos közeledés hatására sem engedte közel a kontaktszemélyt. Két pont járt azért, ha a ló bizalmatlan volt, és elsőre nem engedte közel az embert, elsétált, de kitartó közeledés (lassú séta) hatására mégis engedte magát megközelíteni. Három pontot kapott a ló, ha bizonytalan volt, elfordult vagy egy-kettőt ellépett a kontaktszemély elöl, de engedte megérinteni magát. Négy pontot kapott, ha az állat

érdeklődő hozzáállást mutatott, a kontaktszemély irányába nézett vagy fordult, és elsőre engedte magát megérinteni. A legmagasabb pontszám ugyanúgy öt pont volt, ami azért járt, ha a ló odament a kontaktszemélyhez, és egyből engedte az érintést.

A 3. és 4. tesztfeladatnál a lovak felszerelésével (kötőfék és vezetőszerű) történt az egyedek megközelítése. Ezzel vizsgáltuk, hogy a lovak negatívabban reagálnak-e arra, ha a felszerelés jelenlétéből munkára következtetnek. A 3. feladatnál 5m-re közelítettük meg a lovat felszereléssel a kézben. Ennek a tesztnek a pontozása ugyanúgy történt, mint az 1. teszté. A 4. feladatnál a kontaktszemély már megpróbálta teljesen megközelíteni a lovat és megérinteni a nyakát, miközben a kezében tartotta a ló kötőfékét és vezetőszerűt. A feladat pontozása ugyanúgy zajlott, mint a 2. teszt pontozása.

Az 5. feladatnál a kontaktszemély megpróbálja elvezetni a ménestől a kötőfékkel és vezetőszerűvel felszerelt lovat. A legalacsonyabb pontszám egy pont volt, melyet akkor kapott a ló, ha nem engedte magát elvezetni a ménestől, hátrahúzza magát vagy meg akart fordulni. Két pontot kapott az állat, ha nem volt együttműködő, először egyhelyben állt vagy vissza akart fordulni a méneshez, de végül elindult a folyamatos húzás hatására, később is folyamatosan vontatta magát, és időközönként (kevesebb, mint 20 másodperc) megállt. Három pont járt a lónak, ha nem indult el elsőre, majd folyamatos húzás hatására követte a kontaktszemélyt, bizonyos időközönként (20 másodperc feletti) elbizonytalanodott és megállt vagy lelassult. Négy pontot kapott a ló, ha rögtön elindult a húzás hatására, követte a kontaktszemélyt, viszont a vezetőszerűvel támogatást igényelt (a vezetőszerű nem volt teljesen laza). Öt pontot kapott az a ló, amely húzás nélkül elindult a kontaktszemély után, majd végig laza száron követte azt.

A 6. feladat során a ló lábainak felvételére került sor. Itt egy pontot kapott a ló, ha agresszíven vagy félve lépett fel, rúgott, vagy ellépett a kontaktszemély elől. Két pont járt, ha a ló megdermedt, és fél perc után sem adta fel a lábát. A maximum pontszám 3 pont volt, amit azért kapott az állat, ha negatív reakció nélkül, fél percen belül feladta a lábát.

A 7. teszt során a kikötött lóra nyeregalátétet vagy katonai lópokrócot próbált meg felhelyezni a kontaktszemély. Ennél a feladatnál egy pontot kapott a ló, ha bizalmatlan volt, megijedt a nyeregalátétől, kitartóan ellépett a kontaktszemély elől, esetleg rátámadt, és egy perc alatt sem engedte felrakni magára az alátétet. Két pont járt, ha a ló bizalmatlan volt, többször ellépett a nyeregalátét elől, de nem lépett fel ellenségesen, és 1 percen belül engedte magát felszerelni. Három pont volt adható annak a lónak, amely kissé bizalmatlan volt, tág szemekkel nézte az alátétet, de nem lépett el egy lépésnél többször a nyeregalátét elől. Négy pont járt, ha a ló

megnézte a nyeregalátétet, de felhelyezéskor nem lépett el előle. Öt volt a maximális pontszám, amit akkor kapott a ló, ha nem is nézte meg az alátétet, megmozdulás nélkül hagyta a nyeregalátét felhelyezését.

8. kép: Saját ló tesztelése

forrás: saját fotó

A 8. feladat a ló felnyergelése volt. A tesztre egy pontot kapott a ló, ha a heveder meghúzására agresszíven reagált, esetleg harapott vagy megijedt és megugrott, vagy ellépett a kontaktszeméllyel ellentétes irányba. Két pontot kapott a ló, ha hátrakapott a heveder meghúzásánál, de nem ért hozzá a kontaktszemélyhez, vagy esetleg ellépett a kontaktszeméllyel ellentétes irányba. A ló 3 pontot kapott, ha sunyított a heveder meghúzásakor, szemei tágak voltak, esetleg egyhelyben toporgott vagy kapált a lábával. Négy pont járt, ha a ló nem ijedt meg, viszont felfújta magát a heveder meghúzásakor. Végül öt pont járt azért, ha különösebb reakció nélkül nyugodtan állt, és a heveder meghúzását nem gátolta vagy nehezítette meg semmivel.

A 9. tesztfeladatnál kantárt kellett felhelyezni a lóra. Itt a legkevesebb pontszámot, tehát egy pontot akkor kapott a ló, ha nem engedte megfogni a fejét, elrántotta azt, füleit hátracsapta, esetleg a kontaktszemély felé harapott, és két perc után sem engedte a kantár felhelyezését. Két pontot kapott, ha felkapta a fejét, nyújtogatta a nyakát, vagy nem akarta bekapni a zablát, de két percen belül engedte a kantár felhelyezését. A maximum pontszám ennél a tesztnél három volt, amit akkor ért el a ló, ha különösebb ellenkezés nélkül engedte a kantár felhelyezését.

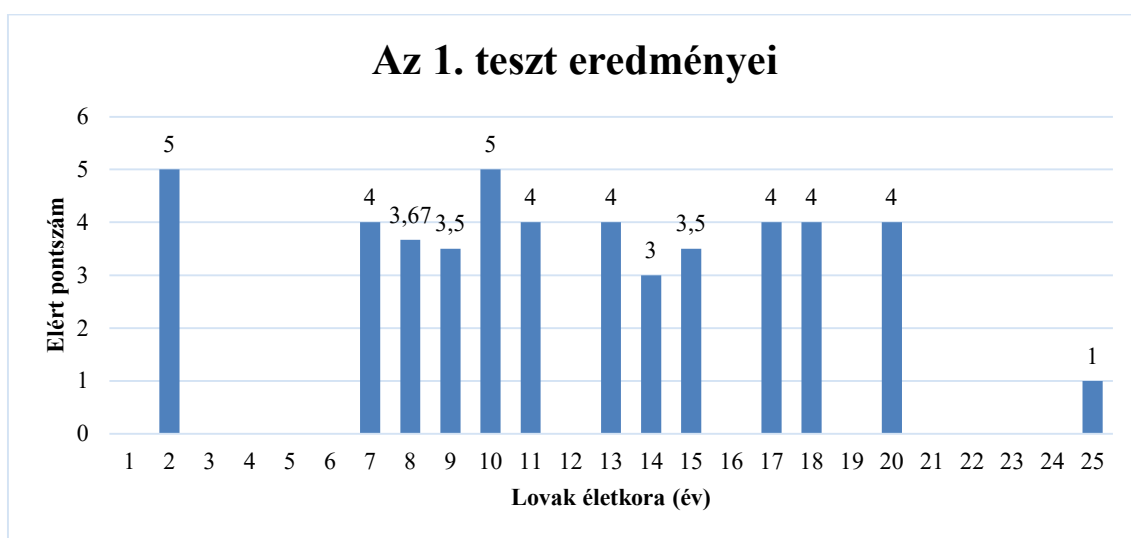
A 10. tesztnél a kontaktszemély megpróbált felülni a nyeregbe. Ha a ló nem engedte még azt sem, hogy a kontaktszemély a kengyelbe helyezze a lábát, határozottan elhúzódott az ember

elől, és lábaival hevesen ellépett az embertől, akkor egy pontot kapott a reakciójára. Két pont járt arra, ha a ló ellépkedett egy párat (több, mint kettőt) a felülés előtt vagy közben, de a kontaktszemély fel tudott ülni fél percen belül. Három pontot kapott, ha megengedte a kontaktszemélynek, hogy a lábát a kengyelbe helyezze, de felülés közben ellépett (maximum kettőt). A maximum pontszám, azaz négy pont annak a lónak járt, amelyik végig nyugodtan állt egyhelyben, amíg a kontaktszemély fel nem ült, és el nem helyezkedett a nyeregben.

Az utolsó, azaz a 11. teszt során a ló számára ismeretlen ijesztő tárgy kíséretében próbálta megközelíteni a lovat a kontaktszemély. Egy pontot kapott az állat, ha félt, elfutott, és folyamatos közeledés hatására sem engedte közel a kontaktszemélyt. Két pontot kapott, ha félt a számára ismeretlen tárgytól, elsőre nem engedte közel az embert, elsétált, majd kitartó közeledés (lassú séta) hatására mégis engedte magát megközelíteni. Háromat kapott arra, ha csak bizonytalan volt, elfordult vagy egy-kettőt ellépett a kontaktszemély elől, de engedte megközelíteni magát. Négy pont járt arra, ha a ló érdeklődő volt, de kicsit bizonytalan, a kontaktszemély irányába nézett vagy fordult, és elsőre engedte megközelíteni magát. Végül öt pont járt annak a lónak, aki érdeklődő volt, nem félt a számára ismeretlen tárgytól, és odament a kontaktszemélyhez.

5. Eredmények és értékelésük

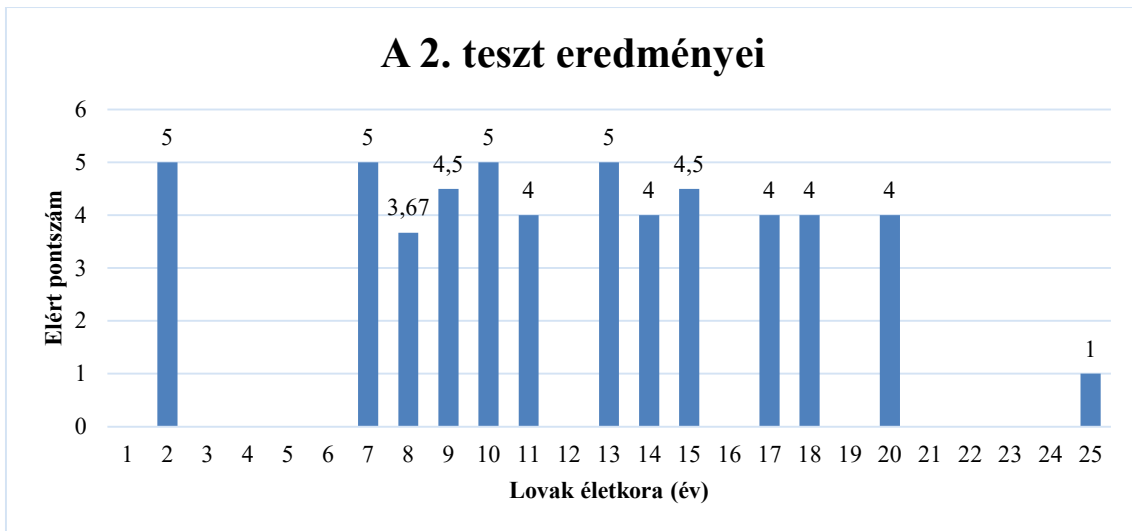
Az 1. teszten, melynél üres kézzel 5m távolságban közelítettük meg a vizsgált lovat, a 19 letesztelt lóból négy egyed ment oda magától a kontaktszemélyhez és érte el a maximális pontszámot. A négy állatból három volt kétéves, és egy ló volt tíz éves. A legrosszabb hozzáállást a vizsgálatban szereplő legidősebb, huszonöt éves ló tanúsította, mely a minimális pontszámot kapta a tesztre. A hét és húsz év közötti lovaknál nem volt tapasztalható nagyobb mértékű differencia a szerzett pontszámokban. Ezek a lovak nem is voltak bizalmatlanok az emberrel, de nem is érdeklődtek iránta nagy mértékben.

1. ábra: Az 1. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

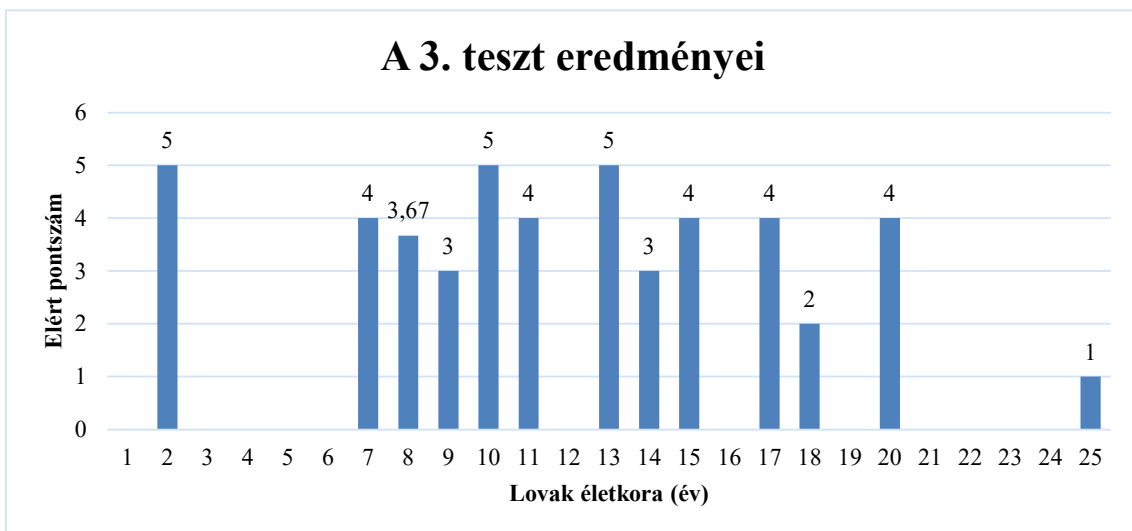
A 2. teszt során, melynél teljesen megközelítettük a lovat és megpróbáltuk megérinteni, már pozitívabb reakciókat kaptunk a közeledésre, itt már több állat közelítette meg a kontaktszemélyeket, így több maximális pontszámú eredmény született. A lovakhoz való további közeledés hatására az állatok aktívabban figyelték az embert, érdeklődőbbek voltak vele kapcsolatban. Ennél a vizsgálatnál megfigyelhető, hogy 13 éves életkor felett kicsit csökkent a kapott pontszám, amely szerint az idősebb lovak kicsit kevésbé mutattak érdeklődést az ember irányában.

2. ábra: A 2. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

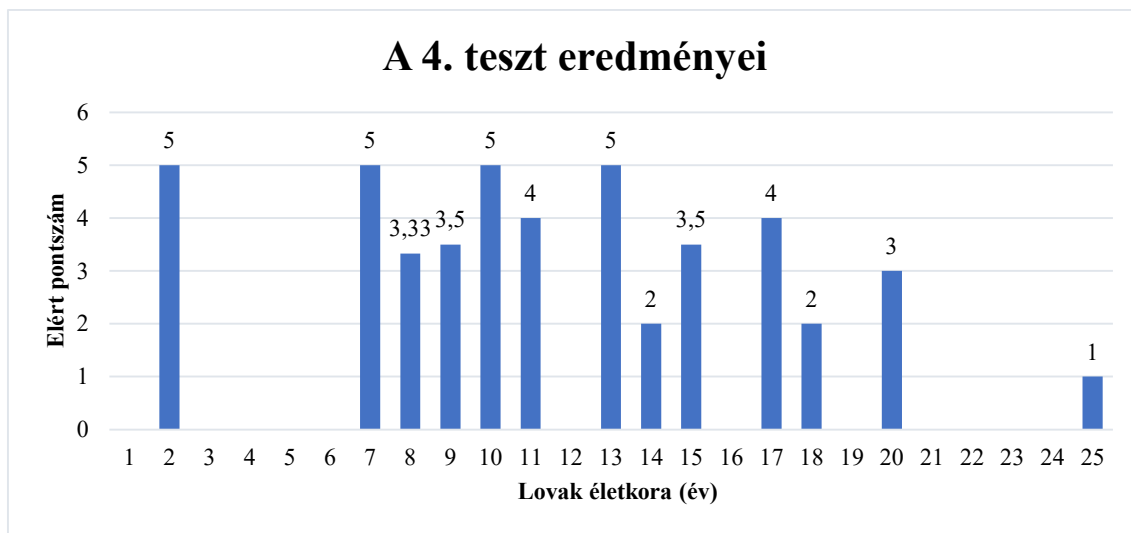
A 3. tesztnél, ahol a lovak felszerelésével közelítettük meg a vizsgált egyedeket 5m-es távolságban, nem volt megfigyelhető párhuzam a kor előrehaladása és a bizalmasság változása között. Itt már változatosabb reakciókat tapasztaltunk, mint a felszerelés nélküli megközelítésnél. A legnagyobb differencia a 18 éves egyed reakciójában mutatkozott meg az 1. teszten kapott reakciójához képest, az érdeklődő magatartás passzívvá változott. Csak egy minimum pontszám fordult elő a teszt során, melyet a legidősebb ló ért el.

3. ábra: A 3. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

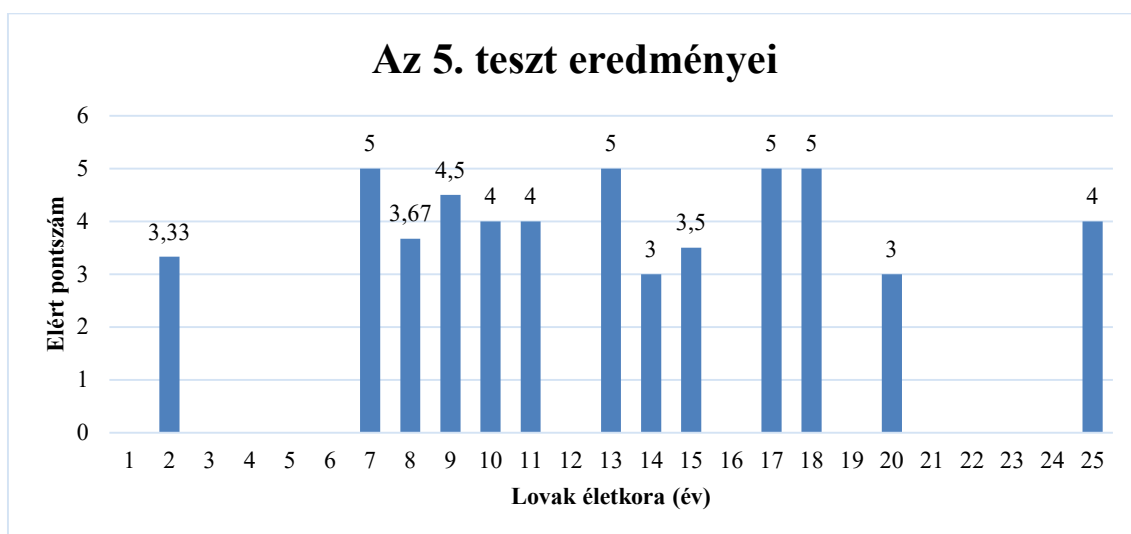
A 4. teszt eredményei is változatosak lettek. A kétéves állatoknál továbbra sem volt megfigyelhető negatív reakció, a kötőfék és vezetősár láttán sem. 13 éves kor felett kevésbé fordult elő pozitív reakció. Ezek a lovak bizalmatlanabbak voltak a felszerelések jelenlétében, mint a felszerelés nélküli megközelítésnél.

4. ábra: A 4. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

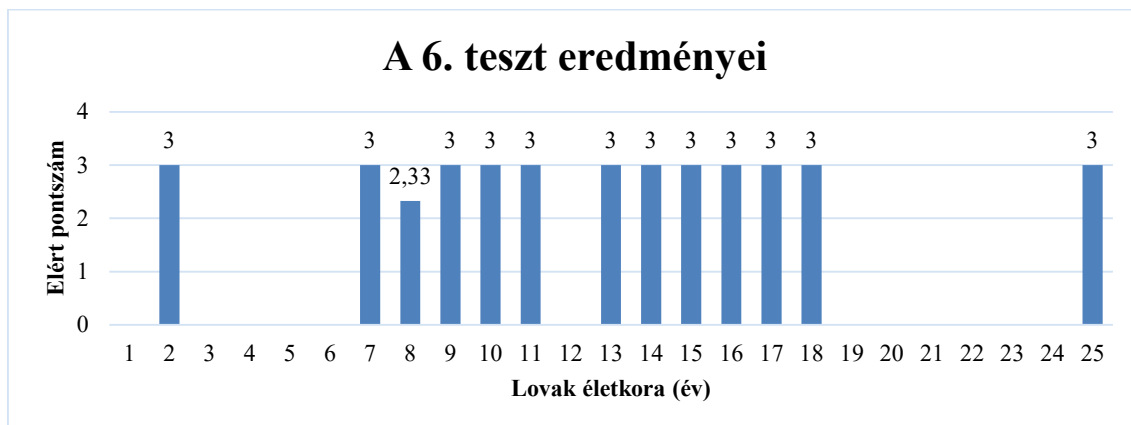
Az 5. tesztnél a három kétéves csikó kevésbé szerepelt jól, amikor le akartuk választani őket a ménestől. A felnőtt lovak jobban bíztak az ember társaságában és könnyebben leválaszthatóak voltak a ménestől. A legidősebb vizsgált egyed együttműködőbb volt, miután már vezetősáron volt és nem tudta elkerülni az ember jelenlétét.

5. ábra: Az 5. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

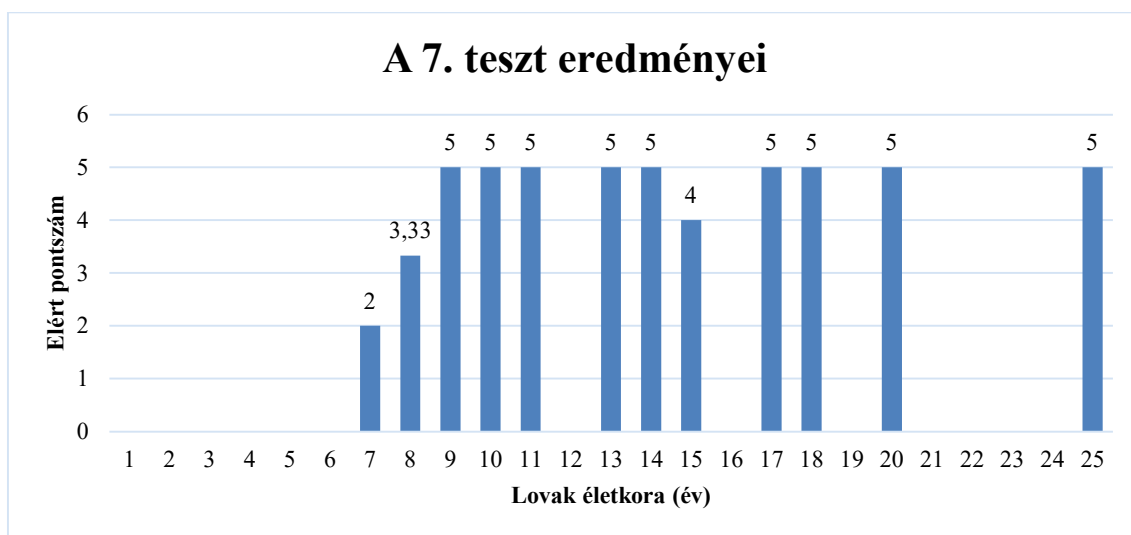
A 6. teszten a 19 vizsgált lóból 18 egyed ért el maximális pontszámot a lábak felvételére, és csak egy nyolcéves kanca kapott minimum pontszámot, mely féltette a lábait az embertől.

6. ábra: A 6. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

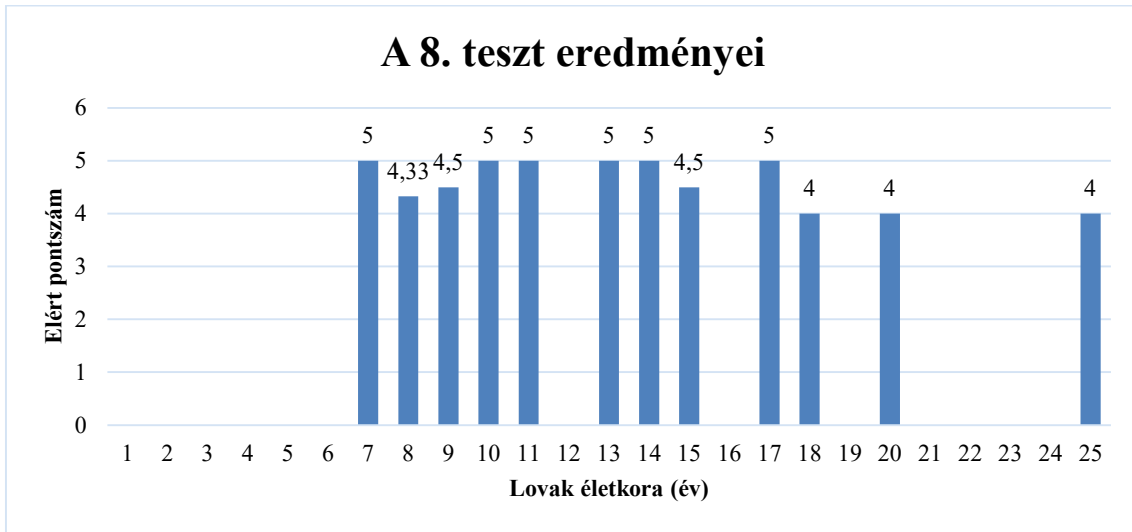
A 7. tesztet már csak felnőtt egyedek hajtották végre. Ennél a feladatnál a fiatalabb lovak teljesítettek rosszabbul. Ezen a teszten a legfiatalabb, hétéves herélt érte el a legalacsonyabb pontszámot, mely ellépett a nyeregalátét felhelyezésénél. Ezen kívül a három nyolcéves és az egyik tizenöt éves kanca reagált bizalmatlanabban a nyeregalátétre. A többi korcsoport lovai nyugodtan álltak egyhelyben a nyeregalátét felhelyezése alatt, nem is nézték meg az alátétet és maximális pontszámot értek el.

7. ábra: A 7. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

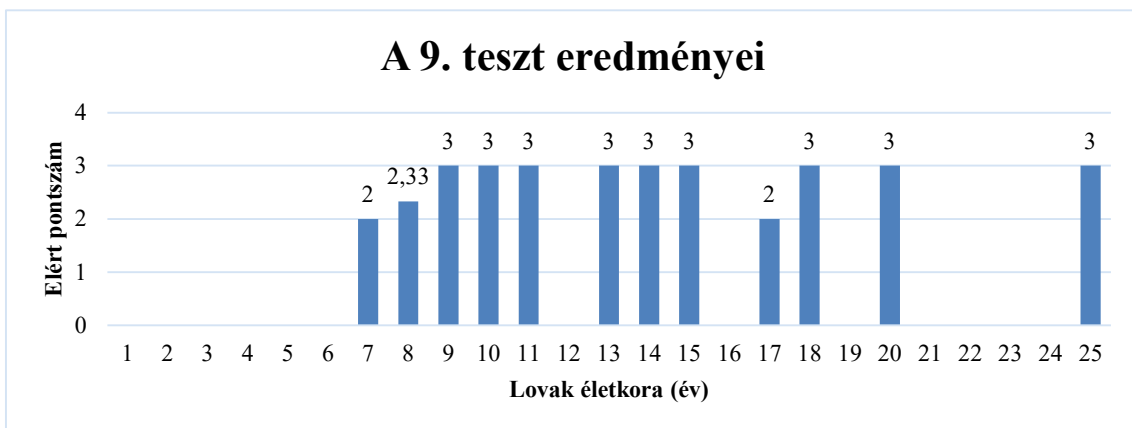
A nyereg felhelyezésénél nem volt nagy differencia az állatok reakciói között. A 8. tesztnél nem volt megfigyelhető összefüggés a lovak kora és a bizalmasságuk között.

8. ábra: A 8. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

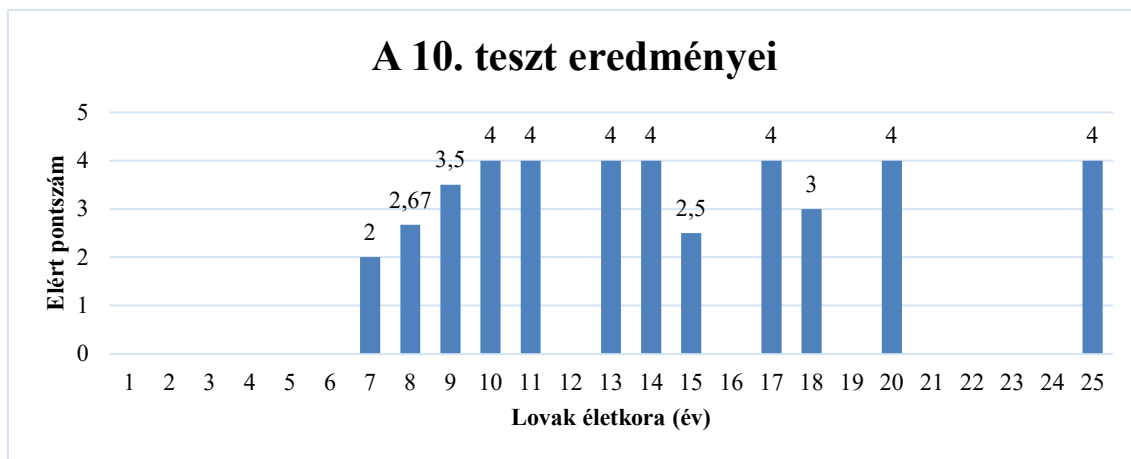
A 9. teszten a lovak többsége együttműködő volt a kantár felhelyezésénél, nem gátolták semmivel a zabla szájba helyezését, így négy egyed (egy hétéves, két nyolcéves és egy tizenhét éves ló) kivételével mindegyik egyed maximális pontszámot ért el. A kapott pontszámok az életkor növekedésével javuló tendenciát mutatnak.

9. ábra: A 9. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

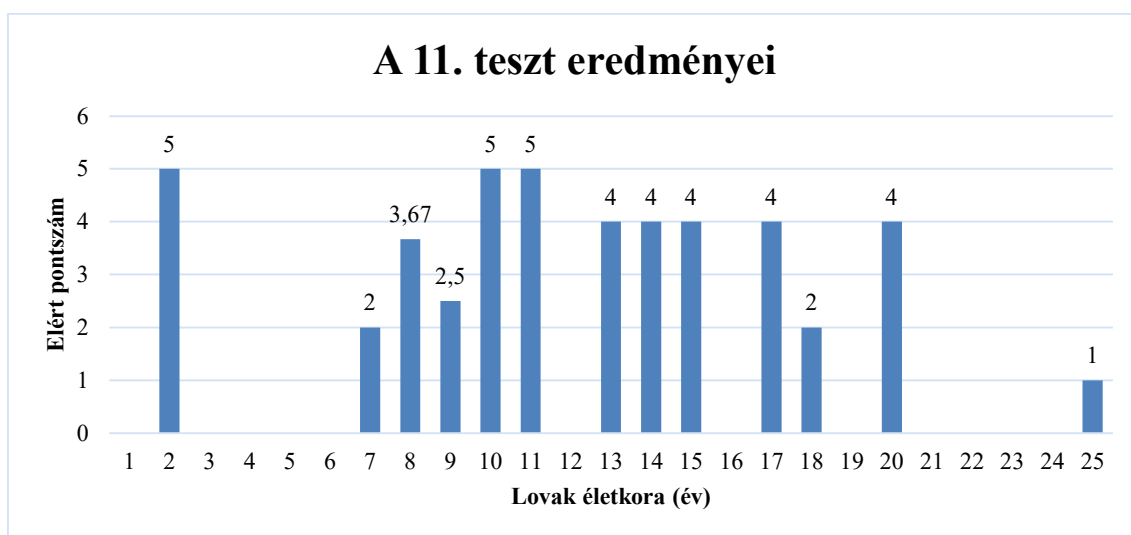
A 10. tesztnél a kontaktszemélyek megpróbálták felülni a vizsgált lovakra. Az életkor növekedésével párhuzamosan a reakciókra kapott pontszámok is növekedtek. A lovak között nem volt olyan, amelyre nem lehetett felülni, viszont előfordult, hogy felülés előtt vagy közben elléptek a kontaktszemély elöl, ezzel nehezítve a lovasok feladatát.

10. ábra: A 10. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

A 11. teszténél egy új, a lovak számára ismeretlen tárgy kíséretében kellett megközelíteni az állatokat. Ezen a teszten a csikók és a tíz-tizenegy éves lovak értek el kimagasló eredményt. Az eredmények alapján nem volt megfigyelhető összefüggés a lovak kora és az új tárgyakkal szemben mutatott bizalmasság között.

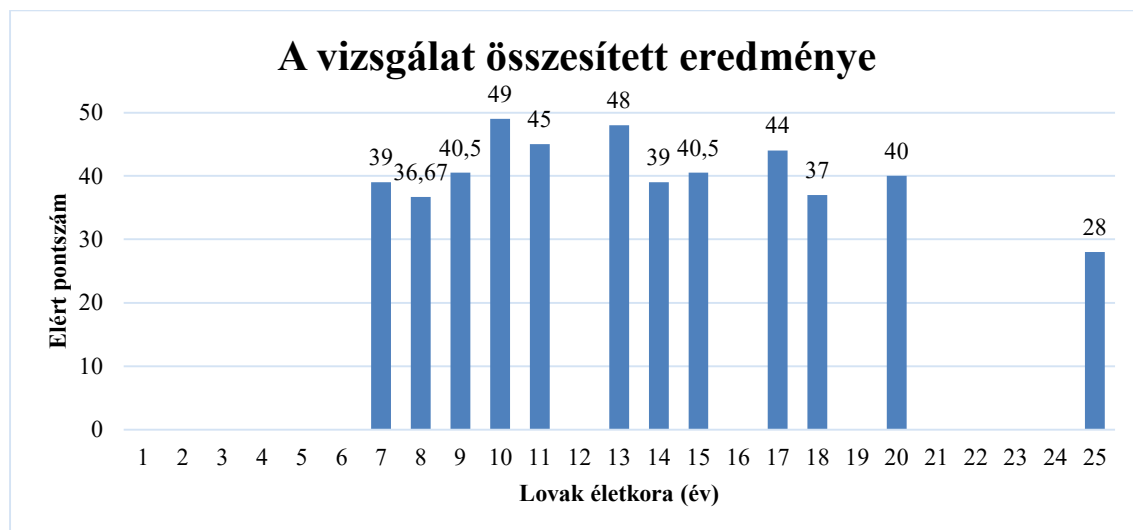
11. ábra: A 11. teszt eredményei

forrás: saját szerkesztés

6. Eredmények összegzése

Az egyes teszteken változó volt, hogy éppen melyik korcsoport teljesített jobban, voltak olyan tesztek is, amelyeken a fiatalabb állatok teljesítettek jól, de voltak olyanok is, amelyeken az idősebb egyedek értek el magasabb pontszámokat. Tehát a tesztek egyenként való értékelése alapján nem lehetett egyértelműen megállapítani párhuzamot a lovak kora és a bizalmasságuk között.

A vizsgálat során a lovakat nem csak tesztenként értékeltem, hanem az összes teszten résztvevő egyedek eredményét, egy összpontszámot ábrázoló diagramon összesítettem. Az összesített értékelés alapján a középkorú lovak érték el a legjobb eredményeket. Tíz éves korig növekedett a lovak bizalmassága, nagyjából tizenhét éves korig megmarad ez a teljesítmény, viszont ezután a kor után újra csökken a lovak bizalmassága.

12. ábra: A vizsgálat összesített eredménye

forrás: saját szerkesztés

7. Következtetések és javaslatok

- Mivel a 2. teszten magasabb pontszámokat szereztek a vizsgált lovak, mint az 1. teszten, arra következtethetünk, hogy a lovak nyitottabbak, ha látják, hogy az ember közeledik feléjük.
- Vizsgálatomban kimutatható volt, hogy a csikókorban levő (jelen esetben kétéves) lovak érdeklődőbbek a külvilág felé, így nyitottabbak az ember közeledésére is. Mivel az ebbe a korcsoportba tartozó lovakat nem érthette még annyi negatív tapasztalat, bizalmasabbak is az emberrel azokhoz a lovakhoz képest, melyek már többféle, pozitív és negatív tapasztalatot is gyűjtöttek.
- Vizsgálatomban kimutatható volt, hogy a 13 év feletti lovak kevésbé reagáltak jól a hozzájuk kötőfékkal és vezetőszárral közelítő emberre, mint az ezekkel nem rendelkezőre. Ez arra enged következtetni, hogy a tapasztaltabb lovak a több negatív élmény miatt bizalmatlanabb hozzáállással rendelkeznek az ember felé.
- Az 5. tesztnél a csikók rosszabb eredményeket kaptak, mint az előző tesztnek, nehezebb volt elvezetni őket a ménestől. Ebből az derül ki számunkra, hogy csikókorban még jobban szükségük van a ménes védelmére, és nem bíznak annyira az emberben, hogy megváljanak ettől a biztonságos környezettől.
- Megfigyelhető volt, hogy a csikók érdeklődése kimagasló volt az új tárgy iránt. Ebből arra következtethetünk, hogy csikókorban a lovak még sokkal érdeklődőbbek az új ingerek iránt. Érdekes a lovakat fiatalabb korban szembesíteni új dolgokkal és új helyzetekkel, mert ebben a korban még pozitívabban reagálnak ezekre.
- Saját vizsgálatom mellett javasolnék még egyéb vizsgálatokat is, melyekkel átfogóbb képet kaphatnánk a lovak bizalmasságának összefüggéseiről. Fontos információk derülhetnek ki a lovak fajtája és a bizalmasság összefüggéséről is. Bizonyos fajták bizalmasabban viselkedhetnek az emberrel és alkalmasabbak lehetnek az együttműködésre.
- Bár én nem vizsgáltam, de a lovak neme is összefüggésben lehet a bizalmassággal. Javasolnék kutatásokat a kancák, mének és herélt lovak emberhez való viszonyulására is, hogy kiderüljön melyik nemmel rendelkező állatokkal a legkönnyebb bizalmas kapcsolatot és kötődést kialakítani.

8. Összefoglalás

A lovak már évezredek óta szerves részét képezik az emberek világának. Együtműködésüket és bizalmukat azonban a mai napig ki kell vívnia az embernek. A lovak evolúciójuk során olyan viselkedésformákat vettek fel, mint a menekülés, bizalmatlanság az új dolgokkal szemben, vagy az ijedősség, melyekkel megnehezítik az ember számára a két faj együtműködését. Kutatásomat azzal a céllal kezdtem el, hogy megkönnyítsem az ember számára ennek a törekeny köteléknek a létrehozását. Az ember számára könnyebb az együtműködés olyan állatokkal, melyek már eleve bizalmasabban fordulnak hozzájuk, és a kezdők számára is alkalmasabbak azok a lovak, amelyek bizalmasabbak az emberrel. Ahhoz, hogy könnyen együtt tudjon működni a két faj, szükség van a bizalmas kapcsolatra. A bizalom mértékére sok tényező van hatással. Ezek között a tényezők között szerepel a lovak kora is.

Kutatásomban azt teszteltem, hogy a különböző korú lovak hogyan reagálnak az emberre különböző helyzetekben. A vizsgálatomhoz használt teszt soromat olyan általános ló és ember közötti interakciókból állítottam össze, amelyek végigkísérik azt a folyamatot, mely során a lovas eljut a lóra való felülésig. Így a tesztek között szerepelt a ló legelőn való megközelítése, leválasztása a ménestől, a paták tisztítása a lábak felvételével, felnyergelés, kantározás és a lóra való felülés.

A teszteken kapott eredmények változatosak lettek. Volt olyan teszt feladat, mely során a fiatalabb egyedek teljesítettek jól, voltak olyanok, melyeknél az idősebb egyedek értek el jobb eredményeket, illetve voltak olyanok is, melyeknél nem volt összefüggés az egyedek kora és az elért pontszámok között.

A kutatás kimutatta, hogy bár a lovak csikókorban érdeklődőbbek az új dolgok és helyzetek iránt, amik az emberrel való közös munka során felmerülnek, nehezebb őket leválasztani a ménestől, mert a ménesbe vetett bizalmuk jelentősen nagyobb, mint amit az ember felé mutatnak. Az idősebb lovaknál viszont megfigyelhető volt, hogy az esetleges negatív tapasztalatok miatt bizalmatlanabbak az emberrel, ha tudatában vannak annak, hogy munka céljából közelítik meg őket. Végül a tesztek összesített eredményéből kiderült, hogy a lovak felnőttkorban a legbizalmasabbak nagyjából tíz és tizenhét éves koruk között. Majd az életkoruk növekedésével egyre csökken a bizalmuk az ember felé.

9. Irodalomjegyzék

1. Bodó I., Hecker W. (1992) Lótenyésztők kézikönyve, Mezőgazda kiadó, 82-87.o.
2. Forkman B., Boissy A., Salaün M-C., Canali E., Jones R. B. (2007) A critical review of fear tests used on cattle, pigs, sheep, poultry and horses, *Physiology & Behavior*, 92.évf./3.
3. Fureix C., Pagès M., Bon R., Lassalle J., Kuntz P., Gonzalez G. (2009) A preliminary study of the effects of handling type on horses' emotional reactivity and the human–horse relationship, *Behavioural Processes* 202-210.o.
4. Goodwin D. (2007) Horse behaviour: Evolution, domestication and feralisation, *The Welfare of Horses* 1-2.o.
5. Göblyös I. (2015) Egyensúly, elengedettség, egyenesség, ValCom Kft., 55-57.o.
6. Göblyös I. (2019) Tizenöt mondat, Valcom Kft., 83.o., 114.o.
7. Hahn C. (2004) Behavior and the brain, *Equine behaviour* 55-82.o.
8. Hartmann E., W. Christensen J., McGreevy P. (2017) Dominance and Leadership: Useful Concepts in Human–Horse Interactions, *Journal of Equine Veterinary Science*
9. Kirchhoff R. (2018) Comparison of Equine Behavior to Parelli Horsenality
10. Konyhás I. (2008) A lovak világa, Tóth Könyvkereskedés És Kiadó, 4-8.o.
11. Levine M. (2005) Domestication and early history of the horse, *The Domestic Horse*, 5-19.o.
12. Lion R., Gordon Watson M. (2001) Lovak, Gabo Könyvkiadó És Kereskedelmi Kft., 16-21.o., 34-39.
13. McGreevy P. (2004) *Equine behaviour* 1-53.o.
14. Miller R. (1999) The revolution in horsemanship, *AVMA Animal Welfare Forum*
15. Olsen S., Grant S., Choyke A., Bartosiewicz L. (2006) Horses and Humans: The Evolution of Human-Equine Relationships, *BAR International Series* 95-96.o.
16. Parelli L. (2013) Horsenality - horse psychology and personality <https://www.parelli-instruktoeren.com/en/horsenality-reading-horses>
17. Parelli P. (2002) *Natural Horse-Man-Ship*
18. Parelli P. (2017) Do You Know Your Horse's Horsenality? <https://www.parelli-instruktoeren.com/en/horsenality-reading-horses>
19. Pelyva I.Z., Kresák R., Boda-Ujlaky J. (2018) A ló-asszisztált tevékenységek szociális viselkedésre gyakorolt jótékony hatásáról, *Új pedagógiai szemle* 68.évf./1-2 72-86.o.
20. Wilson E. (1984) *Biophilia – The human bond with other species*

21. Zeitler-Feicht M. (2004) *Horse Behaviour Explained – Origins, Treatment, and Prevention of Problems*, CRC Press 58-66.o.

10. Ábrák jegyzéke

1. ábra: Az 1. teszt eredményei.....	26
2. ábra: A 2. teszt eredményei.....	27
3. ábra: A 3. teszt eredményei.....	27
4. ábra: A 4. teszt eredményei.....	28
5. ábra: Az 5. teszt eredményei.....	28
6. ábra: A 6. teszt eredményei.....	29
7. ábra: A 7. teszt eredményei.....	29
8. ábra: A 8. teszt eredményei.....	30
9. ábra: A 9. teszt eredményei.....	30
10. ábra: A 10. teszt eredményei.....	31
11. ábra: A 11. teszt eredményei.....	31
12. ábra: A vizsgálat összesített eredménye	32

11. Képek jegyzéke

1. kép: A ló evolúciója	4
2. kép: A pata kialakulása	5
3. kép: Ló személyiség típusok	14
4. kép: Csikónevelés Pat Parelli módszerével.....	17
5. kép: Parelli „barátkozás” játéka	18
6. kép: Salföldön tesztelt 14 éves herélt.....	21
7. kép: Zalaszántón tesztelt lovak	21
8. kép: Saját ló tesztelése	24

12. Táblázatok jegyzéke

1. táblázat A vizsgált egyedek megoszlása kor alapján	20
---	----

MATE Szervezeti és Működési Szabályzat

III. Hallgatói Követelményrendszer

III.1. Tanulmányi és Vizsgaszabályzat

6.13. sz. függelék: A MATE egységes szakdolgozat /
diplomadolgozat / záródolgozat / portfólió készítési útmutatója

4.2. sz. melléklete: Nyilatkozat a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió nyilvános hozzáféréseiről és eredetiségéről

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréseiről és eredetiségéről

A hallgató neve: BOCSKAI BOGLÁR
A Hallgató Neptun kódja: GIXY65
A dolgozat címe: AZ ÉLETKOR HATÁSA A LOVAK BIZALMASSÁGÁRA
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: ÁLLATTENYÉSZTÉSI TUDOMÁNYOK INTÉZET
A konzulens tanszékének a neve: ÁLLATNEMESÍTÉSI TANSZÉK

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelté után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: ZALASZÁNTÓ, 2024. év 04. hó 18. nap

Bocskai Boglár

Hallgató aláírása

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

NYILATKOZAT

Bocskai Boglár (hallgató Neptun azonosítója: GIXY65) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védeésre **javaslom** / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*2}

Kelt: 2024. április 28.

belső konzulens

¹ A megfelelő aláhúzendó.

² A megfelelő aláhúzendó.